

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Eripedagoogika ja logopeedia õppekava

Helle Randoja

POOLETEISE- KUNI KOLMEAASTASTE EESTI LASTE GRAMMATILISTE VORMIDE
KASUTAMINE VANEMATE HINNANGUTE ALUSEL

Magistritöö

Vastutav juhendaja: Marika Padrik (PhD)

Juhendaja: Helen Saareoja (MA)

Tartu 2022

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö on osa projektist, mille käigus kohandatakse Rossetti suhtlemise arengu test (*The Rossetti Infant-Toddler Language Scale*) (Rossetti, 2006) vanusele 0 – 3 aastat eesti keele- ja kultuuriruumile sobivaks. Magistritöö eesmärgiks oli välja selgitada ja kirjeldada 1,5 – 3aastaste eesti laste grammatiliste vormide kasutust vanemate hinnangute alusel. Uuringu valimi moodustasid 130 eakohase arenguga lapse vanemat. Andmeid koguti originaalküsimustikuga, millega uuriti pöörd- ja käändsõnavormide, omadussõna võrdlusastmete, tagasõnade ja isikuliste asesõnade kasutamist. Kinnitust leidsid varem tehtud juhtumiuuringute tulemused, mille kohaselt verbi morfoloogia areneb eesti lastel mõnevõrra kiiremini võrreldes noomeni morfoloogiaga. Pöördevormidest ilmusid laste kõnesse esimesena käskiva kõneviisi 2. pöörde vorm ja eitav kõne, millele järgnesid ma- ja da-tegevusnimed ning oleviku 3. pööre ainsuses. Käändevormidest tõid vanemad esimestena välja ainsuse omastava, osastava ja mitmuse nimetava vormid. Tulemuste alusel on võimalik asendada Rossetti testi inglise keele eripärast lähtuvad küsimused eesti laste keelelist arengut hindavate küsimustega. Grammatiliste vormide kasutamise vanuselised kriteeriumid toetavad ka väikelaste vanemaid ning lasteasutuste töötajaid laste kõne arengu hilinemise märkamisel.

Märksõnad: 1,5 – 3aastased lapsed, eakohane kõne areng, morfoloogiliste oskuste varajane areng, testide kohandamine

Abstract

This master's thesis is part of a project under which the Rossetti Infant-Toddler Language Scale (Rossetti, 2006), from birth to 3 years of age, is adapted to the Estonian language and culture area.

The purpose of this master's thesis is to identify and describe the use of grammatical forms of Estonian children aged between 1.5 and 3 years, on the basis of parents' evaluation. The study sample consists of the parents of 130 children whose development is age-appropriate. Data was collected through the original questionnaire which was used to examine the use of conjugable and declinable word forms, comparative and superlative adjectives, postpositions and personal pronouns. The research confirmed the results of prior case studies, pursuant to which verb morphology develops somewhat faster than noun morphology. As regards conjugation, the first forms to appear in children's speech were the second-person imperative mood and negative sentences, followed by *ma*-infinitive, *da*-infinitive and the third person singular in present simple. In respect of declensions, parents pointed out the genitive and the partitive singular, and the nominative plural. The results can be used to adapt the Rossetti Language Scale, thereby providing a basis for adding language-specific questions to the test. The age criteria for the use of grammatical forms also supports parents of young children and employees in childcare facilities in noticing children's speech delay.

Keywords: 1.5 - 3 years old children, age-appropriate speech development, early morphological awareness development, adaption of tests

Sisukord

Kokkuvõte	2
Abstract	3
Sissejuhatus	5
<i>Morfoloogiliste oskuste arengu seaduspärasused</i>	6
<i>Morfoloogiliste oskuste varane areng</i>	9
<i>Keeelise arengu kõrvalekalded</i>	11
<i>Tüdrukute ja poiste erinevused varases keeelises arengus</i>	12
<i>Laste kõne- ja keeleoskuse varajase arengu hindamine</i>	13
<i>Uurimustöö eesmärk, uurimisküsimused ja hüpoteesid</i>	16
Meetod	18
<i>Valim</i>	18
<i>Mõõtevahendid</i>	19
<i>Uuringu protseduur</i>	19
Tulemused	20
<i>Käändsõnavormide kasutamine</i>	21
<i>Pöördõnavormide kasutamine</i>	25
<i>Tagasõnade kasutamine</i>	29
<i>Isikuliste asesõnade kasutamine</i>	30
<i>Erinevused grammatiliste vormide kasutamisel poiste ja tüdrukute vahel</i>	31
Arutelu	32
Tänuõnad	40
Autorsuse kinnitus	41
Kasutatud kirjandus	42
LISAD	50

Sissejuhatus

Väikelapse keeleline areng, lahutamatu seotud teiste arengunäitajatega, on lapse üldises arengus väga olulisel kohal (Dale, Price, Bishop & Plomin, 2003; Rice, Taylor & Zubrick, 2008; Hallap & Padrik, 2008). Keel võimaldab saada uusi teadmisi ning on vastastikusel sõltuvuses lapse kommunikatiivse ja kognitiivse arenguga (Tammemäe, 2008). Kõne ja keeleline areng toimub igal lapsel omas tempos, samas läbides universaalseid etappe nagu lalisemine, umbes 12kuuselt esimeste sõnade ilmumine, 24kuuselt sõnade ühendamine. Juhul, kui kõne ja keelelise arengu tempo jääb eeldatavast oluliselt hilisemaks, määratletakse seda kõne arengu hiline misena. Kõne arengu hiline mis kahtlus tekib, kui 2aastase lapse kõnes puuduvad 2sõnalised lausungid (Padrik, 2016). Ligikaudu 15%-l 2aastastest lastest esineb ekspressiivse kõne hiline mist (Feldman, 2019; Desmarais, Sylvestre, Meyer, Bairati & Rouleau 2010, 2008; Farquharson et al., 2018). Teadusuuringud on kinnitanud varajase kõne arengu hiline mis seoseid tulevaste õpiraskustega (Tulviste, 2011; Aro, Laakso, Määttä, Tolvanen & Poikkeus, 2014; McGregor, 2020), tõenäolisemad on ka sotsiaalsed ja emotsionaalsed probleemid koolieas (Silva, Williams & McGee, 1987; Rossetti, 1996; Haapsamo et al., 2012; Henrichs et al., 2012; Manning et al., 2019).

Erinevad autorid on viimastel aastakümnetel rõhutanud võimalikult varajase diagnoosimise ja kõneravi alustamise olulisust lapse edasise arengu seisukohalt (Tammemäe, 2008; Feldman, 2019; Kiive, 2017; Bagnato, 2017; Watt, Wetherby & Shumway, 2016; Shipley & McAfee, 2009; Conti-Ramsden & Durkin, 2012; Shonkoff & Meisels, 2000). Ennetustegevuse eesmärk on vähendada riskitegurite mõju lapse arengule ning luua arenguks vajalikud tingimused. Sekkumise eelduseks on lapse kommunikatiivsete oskuste hindamine. Väga väikeste laste keeleliste oskuste mõõtmine on aga keeruline protsess ning selleks on vähe piisava täpsusega hindamisvahendeid (Desmarais et al., 2008). Maailmas laialdast kasutust leidnud Rossetti imikute ja väikelaste kommunikatsiooni hindamisskaala (*The Rossetti Infant-Toddler Language Scale*), edaspidi Rossetti suhtlemise arengu test, loodi selleks, et anda logopeedidele ja eripedagoogidele laiapõhjaline ja lihtsalt kasutatav uuringuvahend väikelapse (0 – 3aastat) suhtlemise ja keelelise arengu hindamiseks.

Käesolev uurimistöo on osa projektist, mille eesmärgiks on kohandada Rossetti suhtlemise arengu test eesti keele- ja kultuuriruumile sobivaks. Testiga hinnatakse ka väikelaste grammatiliste vormide kasutamist alates 18. elukuust. Kuna grammatilised oskused on keelespetsiifilised, ei ole sellekohaseid küsimusi võimalik lähtekeelest otse üle kanda

(Hallap, Padrik & Raudik, 2014) ning need tuleb asendada eesti keele grammatiliste oskuste arengut hindavate küsimustega.

Autori teada ei ole Eestis suuremal valimil uuritud 18 – 36kuuste laste grammatiliste oskuste arengut ega kogutud nende hindamiseks andmeid. Varasemalt on eesti laste grammatika arengut uuritud alates 15. elukuust üksikjuhtumitena (Argus, 1994, 2004, 2009; Kapanen, 2014; Vihman & Vija, 2006; Salasoo, 2010; Argus & Bauer, 2020) ja suuremal valimil alates 35. elukuust (Padrik, Hallap & Raudik, 2016). Käesolevas töös uuritakse 18 – 36kuuste laste morfoloogiliste oskuste arengut suuremal valimil vanemate hinnangute alusel.

Morfoloogiliste oskuste arengu seaduspärasused

Vihman (2018) toob keele arengu eeldustena välja kommunikatiivsed eesmärgid ja lapse sotsiaalpsühholoogilise arengu ning rõhutab eesti keele muutemorfoloogia omandamise olulisust suhtlemisel. Samuti nimetab ta konstruktivistliku käsitluse põhiteesid keele omandamisel:

1. Lapsed omandavad keelt kogemuste, sh kuulnud sisendkeele põhjal ja lähedastega suheldes.
2. Keele omandamiseks kasutavad lapsed üldkognitiivseid võimeid ja mehhanisme, nt mustrite äratundmist, prototüüpide ja analoogiate loomist.
3. Keeleoskus areneb koos teiste kognitiivsete ja sotsiaalsete oskustega.
4. Keeleoskus kujutab endast konstruktsioonide ja grammatiliste paradigmade kogumit, kus konstruktsioon tähendab vormi ja tähenduse kooslust.

Keele omandamise konstruktivistlikes käsitlustes keskendutakse eelkõige vormimoodustuse arengule ning morfoloogia arengus eristatakse kolme perioodi (Dressler, 2003; Tomasello, 2006; Argus, Rüütmaa & Verschik, 2021), kus ühest perioodist teise üleminek toimub järkjärguliselt ning perioodide vahel ei saa kindlaid piire eristada:

1. Esimesel, premorfoloogilisel perioodil omandab laps muutevormid tervikuna ehk tüveks ja tunnuseks analüüsimata üksusena. Premorfoloogilise perioodi lõpus, kui laps kasutab lausungis rohkem kui kaks sõnet¹, hakkab arenema verbi muutemorfoloogia.
2. Teisel, protomorfoloogilisel perioodil alustavad lapsed morfoloogilise süsteemi omandamist ning loovad juba ka esimesi seoseid ja isegi reegleid. Sellel perioodil on olulised

¹ tekstis esinev sõna või selle muutevorm (<https://sonaveeb.ee/>)

sisendkeele sagedased üksused, mustrite märkamine, eelnevate kogemuste põhjal analoogia loomine, meeldetuletamise võime ning morfoloogilise elemendi läbipaistvus.

3. Üleminek kolmandale, täiskasvanupärasele morfoloogiale, algab lapse morfoloogilise süsteemi arengu jõudmisega täiskasvanu tasemele.

Konstruktivistliku keelekäsitluse keskmeks on veendumus, et lapsed töötlevad sisendkeelt, tuginedes oma sotsiaalsetele ja kognitiivsetele oskustele ning nähakse keele erinevaid tasandeid tihedalt seotuna, kus foneetika, leksika, grammatika, semantika ja pragmaatika toimivad omavahel läbipõimununa kommunikatsiooni eesmärgil (Tomasello, 2006; Kõrgesaar, 2016; Vihman, 2018).

Lapsed omandavad suurema osa morfoloogilistest oskustest 5. eluaastaks ning rikkaliku morfoloogiaga sisendkeel toetab kiiremat vormimoodustuse oskuse arengut (Deen, 2012; Padrik et al., 2016). Laste morfoloogiliste oskuste arengu oluliseks eelduseks on piisava sõnavara olemasolu. Sõnavara ja grammatika areng on aga vastastikku sõltuvad, kus suhete väljendamiseks on vaja sõnu ning samas kasutavad lapsed uue sõna tähenduse tõlgendamiseks süntaktilist teavet (lausetasandi semantika, morfoloogilised vihjed, sõnajärg, prosoodia) (Conti-Ramsden & Durkin, 2012; Stolt, Haataja, Lapinleimu & Lehtonen, 2009; Marjanovič-Umek et al., 2013).

Muutemorfoloogia arengus on olulised omadused keeleüksuse reeglipärasus, läbipaistvus ja sagedus sisendkeeles (Argus, 2004; Argus et al., 2021). Eesti keeles on lisaks reeglipärasele (läbipaistvatele) mallidele ka ebareeglipärased, kus tuleb teada tüvesiseste muutuste (astme- ja lõpuvaheldus) toimumist, kuidas liita morfeeme (tüved, liited, tunnused) (Argus, 2008). Üldjuhul omandavad lapsed regulaarsed moodustussüsteemid varem kui ebaregulaarsed (Padrik et al., 2016). Muutemorfoloogia aktiivne omandamine algab perioodil, kui väljendite keskmine pikkus on üle 1,8 sõne ning käändsõnade algvormide osakaal on ligikaudu 60% (Argus, 2007). Lapse keeleline areng, nagu teistegi arenguvaldkondade puhul, toimub lähemalt kaugemale, kus laps ei omanda kogu süsteemi korraga, vaid alustab muutemorfoloogia omandamist talle kõige olulisematest ja sagedasematest vormidest, mis täidavad kindlaid suhtluseesmärke (Argus, 2008a; Ninio, 2001; Argus & Bauer, 2020).

Morfoloogilise arengu intensiivsel perioodil tekib vormimoodustuses ka kõige enam vigu. Lapse vormimoodustuses võivad esineda üleüldistused, kus peale läbipaistva tunnuse omandamist eelistab laps vormihomonüümiat vältida ning moodustab läbipaistvaid vorme ka nendest sõnadest, kus see ei ole normikohane (Argus, 2008b). Inglise keeles näiteks läbivad lapsed käändsõna morfoloogia omandamisel nn „*mouses*“ etapi, kus lastel esineb üldistamist mitmuse moodustamisel. Sellisel juhul kasutavad nad reeglipärasest mitmuse (-s; *rats*)

moodustamist ka ebareeglipäraste vormide puhul (*mouses pro mice*) (Ramscar, Dye, Blevins & Baayen, 2018). Vihman ja Vija (2006) eristavad eesti keele morfoloogia omandamisel kolme peamist tüüpi vigu:

- 1) morfeemide ärajätu vead (ainult verbi tüve kasutamine),
- 2) vormivead (tüve- või tunnusevariandi sihtvormist erinev kasutamine) ja
- 3) asendusvead (ühe pöörde- või käändevormi teise asemel kasutamine).

Erinevates uuringutes on leitud eesti lastel verbi morfoloogia mõnevõrra varasemat arengut võrreldes noomeni morfoloogiaga (Argus, 2004, 2008; Padrik et al., 2016). Argus (2008a) põhjendab verbi muutemorfoloogia varasemat arengut mitme teguri koosmõjuga: 1) verbi muutetunnuste vajadus tekib juba kahesõnalistes lausetes, 2) pöörsõnade lõpukaheldusmallide väiksem arv keeles, 3) käändsõnavormide kasutamise vajadus tekib siis, kui väljendi keskmine pikkus on üle kolme sõna.

Juba enne süntaksi tekkimist on lapse ühesõnaline kõne oma olemuselt pragmaatiline, ka esimesed sõnakombinatsioonid järgivad suhtluseesmärki ning esimesed käänded ilmuvad lapse kõnesse süntaktilise suhte väljendamisel (Karlep, 1998; Ninio, 2001; Argus, 2004). Kahesõnalise lause perioodil hakkavad põimuma lapse süntaktilised ja morfoloogilised oskused (Padrik et al., 2016; Feldman, 2019; Padrik, 2016; Tammemäe, 2008), kus kõigepealt aktiveerub konkreetne lausemall ning hiljem täidetakse see sõnavormidega (Karlep, 1998). Kapaneni (2014) uurimuse järgi algab laste varane lausemoodustus grammatikaväliste elementide, eelkõige korduse kasutamisest, kus laps kasutab leksikaalseid vahendeid, mis tal olemas, edasi ilmuvad lapse kõnesse süntaktiliselt sidumata kahest sõnast koosnevad lausungid ning siis süntaktilistel baassuhetel põhinevad lausungid (subjekt-verb, verb-objekt, subjekt-verb-objekt).

Argus (2008b) rõhutab eesti laste morfeemide omandamisjärjekorra mõjutajana muude tegurite kõrval ka kindlate vormide pragmaatilist tähtsust, kus mõni vorm on suhtluseesmärkide täitmiseks olulisem (nt oleviku eitus, käskiv kõneviis). Ninio (2001) toob välja, et inglise keeles omandatakse mõned kindlad verbid (*tahan – want, tule – come*) kõigepealt sõnakombinatsioonides, tulenevalt ilmselt kommunikatiivsest eesmärgist, kuna grammatika on tihedalt seotud pragmaatikaga. Padrik jt (2016) leiavad, et esimesena kõnesse ilmuvate vormide kasutamist mõjutavad morfosüntaktilised ja pragmaatilised tegurid, nende vormidaga saavad lapsed juhtida tegevusi (Padrik et al., 2016).

Laps peab keele omandamise protsessis grammatika ise konstrueerima ning kasutab selleks keelekeskkonnast saadud mudeleid ja eeskujusid (Kõrgesaar & Kapanen, 2016). Argus (2008a) kirjeldab sisendkeele olulisust grammatika omandamisel võrreldes aglutinatiivselt

moodustatud vormide omandamist fusiivsete vormide omandamisega. Nimelt leiab ta varases kõnes samal ajal nii fusiivse lihtminevikuvormi kui aglutinatiivselt moodustatud vormid. Samuti rõhutab ta semantiliste tegurite olulisust vormimoodustuse arengus. Sisendkeelt mõjutab suhtluskontekst ning sisendkeelest sõltub, missugust kõnet hakkab laps järgima (Kõrgesaar, 2016).

Morfoloogiliste oskuste varane areng

Lapse kõne arengus peetakse ülioluliseks esimest kolme eluaastat, mil toimub integreeritult nii leksikaal-grammatiliste kui ka pragmaatiliste oskuste areng (Tammemäe, 2008; Argus et al., 2021). Esimese eluaasta lõpus ütlevad lapsed enamasti oma esimesed pärisõnad (Feldman, 2019; Fernald & Marchman, 2012; Hallap & Schults, 2017) ning vormimoodustuse areng algab juba pooleteiseaastaselt (Argus, 2008b). Enne 2aastaseks saamist mõistab laps umbes 200 sõna tähendust, kasutab 10 – 15 sõna (Tammemäe, 2008) ning tal on olemas vähemalt algsed teadmised grammatikast (Le Normand et al., 2013; Karlep, 1998). Erinevates keelekeskkondades (horvaatia, eesti, soome) läbi viidud kõneuuringus tõdevad Kuvač-Kraljević, Blaži, Schults, Tulviste ja Stolt (2021), et keelest sõltumata hakkavad lapsed 2aastaselt sõnu ühendama ning alustavad vormimoodustuse omandamist.

Kolmanda eluaasta jooksul lisandub laste sõnavarasse nii nimi-, tegu- kui ka omadussõna vorme (Argus & Bauer, 2020). Omadussõnu lisandub laste sõnavarasse kuni 10 korda aeglasemalt kui nimisõnu (Salasoo, 2010) ning arvulises suhtes ongi kõige vähem märgitud omadus- ja asesõnu (Argus, 2007). Kolmanda eluaasta lõpuks suudab laps ennast keele abil vabalt väljendada ning lapse kõne on üldjuhul arusaadav ka võõrale täiskasvanule (Hallap & Padrik, 2008; Karlep, 1998, Tammemäe, 2008; Le Normand, Moreno-Torres, Parisse & Dellatolas, 2013).

Argus (2004) märgib, et eesti lapsed alustavad käändsõna morfoloogia omandamist nominatiivikujulistest nimisõnadest. Kui soome keelt omandavad lapsed teevad käändelõppudega tutvust varakult, siis eesti laste esimesed tervikuna omandatud käändevormid on enamasti sufiksivabad või laps jätab sufiksi ära (nt *nanni* (II vältes) pro *vannis*). Esimestena leiab Argus (2004) peale nimetava käände vormi laste kõnest vokaallõpulise osastava käände vormi ja lühikese sisseütleva käände vormi (18kuuselt). Argus ja Bauer (2020) analüüsivad kolme lapse ja nende vanemate kõne lindistusi CHILDESi eesti andmekogust ning annavad selle põhjal ülevaate mis järjekorras ning milliseid

muutevorme ja grammatilisi kategooriaid hakkavad lapsed kasutama. Nad järeldavad, et uuritavad lapsed omandavad vaadeldud sõnaliikide vormide tuumiku üsna ühel ajal 18 ja 21 kuu vahel. Esimesena ilmuvad antud uuringu põhjal laste kõnesse ainsuse omastava, osastava ja lühikese sisseütleva käände vormid (aglutinatiivne ehk sse-sisseütlev ilmub keskmiselt 9 kuud pärast lühikest sisseütlevat). Kohakäänetest ilmuvad kõige hiljem laste keelekasutusse alaltütleva käände vormid. Tegusõnavormidest on Arguse ja Baueri (2020) uurimustöö põhjal esimesed käskiva kõneviisi teine pööre ning kindla kõneviisi kolmas pööre (18kuuselt), esimese mitmuse pöördena märgivad nad oleviku kolmanda pöörde (20 kuuselt) ning kõige hiljem leiavad nad oleviku pööretest mitmuse teise pöörde (31kuuselt). Infiniitsetest verbivormidest leidub uuritud keelematerjalis ma- ja da-tegevusnime juba enne kaheaastaseks saamist.

Sarnaselt kirjeldavad Stolt jt (2009) soome laste kõnes enimkasutatavate verbivormidena käskivat kõneviisi ja kindla kõneviisi ainsuse kolmandat pööret. Nii eesti kui ka soome keeles on esimeste verbivormide hulgas ka oleviku eitav vorm (Argus & Bauer, 2020; Stolt et al., 2009; Vihman & Vija, 2006). Tegusõnavormide puhul valmistavad 3aastastele rohkem raskusi minevikuvormid (v.a ainsuse 3. pööre) (Padrik et al., 2016). Argus märgib eesti lastel sellel omandamisperioodil lihtmineviku tunnuse ja tüve sulandumise mõnede sõnatüüpide puhul (nt tuli-n). Eesti keeles kui rikka morfoloogiaga keeles ei ole reeglipärane ja ebareeglipärane vormimoodustus nii selgelt piiritletav nagu näiteks inglise keeles (Argus, 2008b).

Ungari laste keeleuuringu tulemused näitavad, et nimisõna morfoloogia on kolmandal eluaastal produktiivne, kuid just verbi morfoloogia on lastele keerulisem (Gábor & Lukács, 2012), mis eristub eesti laste uuringutest, kus märgitakse verbi morfoloogia mõnevõrra varasemat arengut noomeni morfoloogiaga võrreldes (Argus, 2004, 2008; Padrik et al., 2016, Argus & Bauer, 2020). Marjanovič-Umek jt (2013) märgivad, et sloveenia väikelapsed (vanuses 16 – 30 kuud), kellel on suurem sõnavara, kasutavad väiksema sõnavaraga eakaaslastest sagedamini sõnade erinevaid vorme ja tähendusi (nt moodustavad morfeeme lisades mitmuse ja omastava käändevormi, kasutavad abiverbi „olema“ mineviku väljendamiseks). Laiem sõnavara, mis sisaldab samal ajal ka erinevaid sõnavorme, võimaldab väikelastel moodustada pikemaid ja grammatiliselt keerukamaid lauseid.

Keelelise arengu kõrvalekalded

Morfoloogiliste oskuste omandamisel esineb kõigil lastel arengus periood, kus nende oskused on alles arenemisjärgus ja ebaküpsed, kuid osadel lastel kestab see tunduvalt kauem ning sellisel juhul on tegemist kõne arengu hilistumisega (Rescorla & Turner, 2015).

Hiliskõnelejate tuvastamiseks loetakse usaldusväärseks vanust alates 24. elukuust (Rice et al., 2008). Everitt, Hannaford ja Conti-Ramsden (2013) esitavad kõne arengu hilineamise võimalike ennustajatena perekonnas esinevad keelepuuded, soolised erinevused ning neurobioloogilise arengu iseärasused. Kõnehilistus võib väljenduda peamiselt ekspressiivse kõne mahajäämuses, kuid osadel lastel on probleemiks ka retseptiivne kõne (Desmarais et al., 2008). Rescorla, Dahlsgaard ja Roberts (2000) tõdevad, et suur osa kõne arengu hilistusega lapsi jõuavad 4 – 5aastaselt eakohase arenguga kaaslastele järele, kuid mitte kõik, umbes 20 – 30%-l hiliskõnelejatest jääb kõnepuue püsima (Everitt et al., 2013).

Kõigepealt ilmneb kõne arengu hilistumise puhul mahajäämus fonoloogias ja sõnavaras, seejärel morfoloogias ning hiljem keerukama süntaksi mõistmises ja narratiivsetes oskustes (Rescorla & Turner, 2015). Laste kõne arengu hilistumise uuringutes on leidnud tõestust morfoloogiliste ja süntaktiliste oskuste arengu pidev viivitus kogu koolieelse perioodi vältel (Rescorla & Turner, 2015; Rice et al., 2008). Samuti märgivad Rescorla ja Turner (2015), et 4aastaste hiliskõnelejate morfoloogilised oskused on üsna sarnased 3aastaste eakohase kõnearenguga laste oskustele, mis viitab kõne hilistuse puhul pigem morfoloogiliste oskuste arengu hilineamisele, mitte omaduslikult teistsugusele arengule.

Padrik jt (2016) toovad uurimistulemuste põhjal välja 3–4aastaste kõnearengu hilistusega laste erisused võrreldes eakohase kõnearenguga sama vanade lastega:

- 1) baaslause on alles kujunemas (ülekaalus elliptilised ja agrammatilised laused),
- 2) piiratud lauseloomeskus mõjutab morfoloogiliste oskuste arengut,
- 3) vigadest esineb rohkem algvormi või tüve kasutamist (iseloomulik morfoloogia arengu varasemale etapile).

Rescorla jt (2000, 2015) inglise keelel põhinevates uuringutes ilmneb kõnearengu hilistusega laste süntaktilistes oskustes suurem mahajäämus kui morfoloogilistes võrreldes eakohaselt arenenud kaaslastega, vähem kasutatakse küsimust ja eitust ning keerukamat lausestruktuuri. Mahajäämust esineb ka morfosüntaktilistes oskustes ajavormide kasutamisel (Everitt et al., 2013). Tegusõnavormide kasutamisel esineb inglise keeles kõnehilistuse puhul märkimisväärse morfeemiveatüübina ainsuse kolmanda pöörde tunnuse (-s) ärajätmist

(Rescorla & Turner, 2015), eesti keeles on kindla kõneviisi kolmas pööre ainsuses seevastu esimeste laste kõnesse ilmuvate pöördevormide hulgas (Argus & Bauer, 2020).

Ekspressiivse kõne mahajäämust 2aastaselt (sõnavaras on alla 50 sõna ning puuduvad 2sõnalised lausungid) ilma kaasuvate oluliste neuroloogiliste, sensorsete või kognitiivsete probleemideta peetakse potentsiaalse arengulise keelepuude esimeseks hoiatusmärgiks (Desmarais et al., 2008; Rice et al., 2008; Ellis & Thal, 2008). Kõnearengu püsiva mahajäämuse korral, kus nii lapse hääldus, sõnavara, grammatika kasutamine ja mõistmine kui ka kõnest arusaamine ei vasta ealisele arengule, on oluline rakendada logopeedilist sekkumist (Padrik, 2016). Väikelaste keelelist arengut iseloomustav tohutu varieeruvus raskendab aga nende laste kindlakstegemist, kellel on võimalik risk spetsiifilisele häirele (Ellis & Thal, 2008). Ellis ja Thal (2008) ning Henrichs jt (2012) toovad välja tegurid, mis viitavad potentsiaalselt suuremale riskile arenguliseks keelepuudeks:

1. mitteverbaalse kommunikatsiooni (žestid) piiratud kasutamine,
2. lisaks ekspressiivse kõne hilistusele ka hilinevad kõne mõistmine,
3. perekonnas esinevad kirjutamis- ja lugemisraskused.

Tüdrukute ja poiste erinevused varases keelelises arengus

Erinevates teadusuuringutes on märgitud leksikaalsete ja grammatiliste oskuste vähest soolist erinevust ning on leitud, et tüdrukute grammatilised oskused on samaealiste poiste grammatilistest oskustest veidi ees (Eriksson et al, 2012; Schults, 2016; Schults, Tulviste & Konstabel, 2012; Silva et al., 2017; Rescorla, Bernstein Ratner, Jusczyk & Jusczyk, 2005; Ghassabian et al., 2014; Tammemäe, 2008). Eriksson jt (2012) kirjeldavad esindusliku valimiga uuringu põhjal tüdrukute ja poiste varajaste kahesõnaliste lausungite ilmumist, kus tüdrukutest ühendas sõnu 75,0% ning poistest 69,3%, mis kinnitab tüdrukute vähest edumaad varases kõne arengus.

Feldman (2019) toob välja, et poistel võib kõne ja keelelise arengu hilinemist esineda võrreldes tüdrukutega veidi rohkem. Zambrana, Pons, Eadie & Ystrom (2014) märgivad kõnehilistusega poiste puhul kaks korda suuremat tõenäosust püsivaks keelepuudeks. Varajase kõne uuringud nii Soomes, Taanis kui ka Hollandis on näidanud üldist tendentsi poiste suuremale võimalusele kõne arengu hilinemiseks (Zambrana et al., 2014; Henrichs et al., 2012; Stolt et al., 2008) ning soovivad eriti poiste vanemaid nõustada laste kõne arengu toetamisel juba varakult.

Kuvač-Kraljević jt (2021) tõdevad 2aastaste laste uurimuses kolmes Euroopa keeles (horvaatia, eesti, soome), et keele varast arengut võivad bioloogilised tegurid mõjutada enam kui keskkonnast tingitud tegurid. Tüdrukutel täheldati suuremat ekspressiivsest sõnavara ja paremaid sõnade lausungiteks ühendamise oskusi. Nende järeldused näitavad kõigis uuritud keeltes, et sugu mõjutab oluliselt nii ekspressiivse sõnavara kui ka süntaktiliste oskuste arengut. Võimalikeks seletuseks toovad nad tüdrukute ja poiste erineva keeletöötlusvõime, tüdrukutele omasema emotsionaalse väljendusoskuse ning täiskasvanute poolt juba varakult tüdrukute julgustamine end rohkem väljendama.

Eesti väikelaste (16 – 30 kuud) esindusliku valimiga uuringu tulemused lapse vanuse, soo ja sotsiaalse keskkonna tegurite ning laste ekspressiivse sõnavara seostest näitavad vanuse, soo, sünnijärjekorra ja vanemate hariduse ning lasteaia käimise olulist mõju väikelaste sõnavara suurusele (Urm & Tulviste, 2016). Uuringus tuuakse välja märkimisväärsed soolised erinevused ekspressiivse sõnavara suuruses ning viidatakse eraldi normide kasutamise vajadusele. Kui näiteks 22 – 24kuulise lapse ekspressiivse sõnavara skoori 50. protsentiil on umbes 193 sõna, siis tüdrukute puhul on 50. protsentiili skoor selles vanuses 226 sõna ja poistel 160 sõna. Samuti toovad Urm ja Tulviste (2016) välja 10. protsentiili skoori piirväärtused, mis on 22 – 24kuuliste tüdrukute puhul umbes 47 sõna ja poiste puhul 24 sõna. Dale jt (2003) määratlevad kõne arengu hilinemist 2aastasel lapsel, kui nende sõnavara jääb alla 10. protsentiili skoori. Urmi ja Tulviste (2016) uuringu leiud viitavad ka sellele, et pikkade päevade veetmine lastehoius (üle 40 tunni nädalas) on laste sõnavara arengu riskifaktor. Kokkuvõtvalt leiavad Urm ja Tulviste, toetudes uuringutulemustele, et 16–30kuusetee eesti poiste ja tüdrukute suhtes tuleks kohaldada erinevaid keelenorme. Erinevate normide kasutamine võimaldab paremini hinnata laste keelelisi võimeid ning märgata nii tüdrukute kui poiste varajast kõne arengu hilinemist.

Laste kõne- ja keeleoskuse varajase arengu hindamine

Varaseks sekkumiseks on oluline tunda tulevase alakõnega lapsi ära juba 3. eluaasta alguses (Padrik, 2016). Hindamise ja varajase sekkumise eesmärgiks on vähendada riskitegurite mõju lapse arengule ning tõhustada arengut toetavate meetmete kasutamist. Uuringutest on selgunud ka, et vanemad ei teadvusta väikelapse keeleprobleeme ja eeldavad, et nende lapse hilisem keele omandamine laheneb aja jooksul ise (Thomas, Schulz & Ryder, 2019). Ellis ja Thal (2008) toovad välja, et sageli seisavad hindajad silmitsi raske ülesandega otsustada, kas tegemist on kõne arengu hilistumise või alakõnega. Shipley ja McAfee (2009) soovivad

mitte rangelt jälgida vanusepiiranguid, kuna lapsed arenevad erineva kiirusega. Feldman (2019) peab hiline mist kliiniliselt oluliseks siis, kui arengutempo langeb 75% alla eeldatava, näiteks kui 24kuusel lapsel puudub 18kuuse lapse eeldatav oskus. Capone Singleton (2018) kirjeldab ekspressiivse sõnavara suurust, mis võib varieeruda 2aastasel lapsel näiteks 78 sõnast kuni 511 sõnani ning jääda eakohase normi piiridesse.

Hindamine peab olema kompleksne, haarates nii lapse kommunikatiivseid oskusi (verbaalseid ja mitteverbaalseid) kui ka tunnetustegevuse ja motoorika arengut (Padrik, 2016) ning on oluline vaadelda muuhulgas oskusi, millega lapsed saavad hakkama teiste laste või täiskasvanu abiga (Copples & Bredekamp, 2009). Kompleksne hindamine võimaldab määratleda, kus laps oma arengus momendil on, lähtuvalt sellest püstitada arenduseesmärke ning rakendada sekkumismeetodeid. Van der Linde jt (2016) peavad oluliseks tõhusate hindamisvahendite rakendamist võimalike kõnehäirete varaseks avastamiseks, millena toovad välja standardiseeritud testid ning vanematele suunatud küsimustikud. Imikute ja väikelaste hindamisel on lisaks testidele hindamatu väärtusega vanematelt kogutud teave. Tänapäeval on hulgaliselt kinnitust selle kohta, et vanemad võivad olla usaldusväärsed hindajad ja kirjeldada täpselt oma laste võimeid ning arengut (Crais, 2011). Vanemate aruandeid kasutataksegi väikelapse hindamisel üha laialdasemalt, kas siis eraldiseisvana või lisaks muudele hindamisvahenditele (Dale & Fenson, 1996; Stolt et al., 2008). Stolt jt (2008) toovad välja lapsevanema küsimustiku ja testimise tulemuste kõrgeid seoseid ning rõhutavad vanemate struktureeritud hindamismeetodi kasutamise olulisust väga väikeste laste sõnavara arengu hindamisel. Bishop ja McDonald (2009) soovivad samuti integreerida vanemate hinnangud keeletestide andmetega võimalikult objektiivsete diagnostiliste kriteeriumide määratlemiseks. 2022. aastal on Eestis logopeedidel võimalik väikelaste kõne ja kommunikatsioonioskuste hindamisel kasutada järgmisi kohandatud või originaalteste ja skaalasiid:

- Jänku-test: 3-4-aastaste laste kõnetest (Hallap, Padrik & Raudik, 2019), millega saab hinnata lapse olulisi kõnevaldkondi: kõne mõistmist, sõnavara, grammatilisi oskusi, hääldamist.
- Strebeleva meetodika 2-6-aastaste laste tunnetusoskuste hindamiseks (Strebeleva et al., 2020), mis sisaldab keelelisi ülesandeid (pildi kirjeldamine) alates vanusest 3a 0k.
- MacArthuri suhtlemise arengu testi (ECDI) lühiversioon (Tulviste & Urm, 2016), mis on Eestis kohandatud küsimustik lastevanematele ja annab esmase pildi 2 - 3aastaste laste sõnavara, grammatika ja suhtlemise arengust.
- Psühholoogilis-pedagoogiline profiil PEP-3 (Schopler et al., 2018).

Lisaks kasutatakse piiratult ka Eestis kohandamata teste, milleks on Bayley arenguskaala (*Bayley Scales of Infant Development, BSID-II*), sümboolse mängu test (*Symbolic Play Test*) ja varajase kõne arengu skaala (*Reynell Developmental Language Scales, Reynell – III*).

Eelpool nimetatud kohandatud ja originaalvahenditest võimaldab alla 3aastaste laste keelelist arengut hinnata MacArthuri suhtlemise arengu testi (ECDI) lühiversioon (20 – 37kuustele), mis on lapsevanema poolt täidetav küsimustik.

Eestis ei ole momendil 0 – 3aastaste väikelaste kommunikatsioonioskuste uurimiseks integreeritud vahendit, mis hõlmaks erinevaid teabekogumise võimalusi (lapse vaatlus, otsene hindamine ning lapsevanema küsimustik), oleks lihtsalt kasutatav ning võimaldaks saada lapse varasest arengust mitmekülgse ülevaate.

Maailmas tunnustust ja kasutust leidnud testi kohandamine on vähem aja- ja ressursimahukas kui originaaltesti tegemine. Rossetti suhtlemise arengu test (Rossetti 2006) on kriteeriumidele põhinev hindamisvahend lapse sünnist kuni 3aastaseks saamiseni, millega hinnatakse interaktsiooni, pragmaatikat, žeste, mängu, kõne mõistmist ja ekspressiivset kõnet 3kuuliste vanusevahemike kaupa. Rossetti test on maailmas laialdaselt kasutusel ning loodi selleks, et anda logopeedidele ja eripedagoogidele laiapõhjaline ja lihtsalt kasutatav vahend väikelapse suhtlemise ja keelelise arengu hindamiseks. Väikelapse kõne ja kommunikatsiooni hindamisel kogutakse sellega infot erinevate arenguvaldkondade, samuti last ümbritseva keskkonna kohta. Rossetti (2006) toob välja vanemate panuse olulisuse lapse kommunikatsioonioskuste hindamisel ning rõhutab pere kui täisväärtusliku partneri rolli hindamisprotsessis. Lapsevanem saab lapse varajase arengu kohta anda usaldusväärseimat informatsiooni. Küsimustikus kasutatakse vaatluse, lapse otsese hindamise ja küsimustiku kombinatsiooni, mis on kõik võrdse kaaluga.

Rossetti testi usaldusväärsust näitab selle kasutamine erinevates teaduslikes uuringutes üle maailma (Oryadi-Zanjani, Vahab, Rasouli, Ghasemi & Yazdizade 2016; Glennen & Masters, 2003; Moreno & Klute, 2011; Van der Linde et al., 2016). Gonzáles Osoreo ja Vásquez Caicedo (2012) kohandasid magistritöö raames testi keeleliselt sobivaks Peruu kultuuriruumis kasutamiseks (24 – 36kuustel lastel). Kuna hispaania keeles kasutatakse lausungi keskmise pikkuse (ingl MLU) arvestamist sõnades, mitte morfeemides, siis otsustasid nad välja jätta ekspressiivse kõne ülesanded 70, 75, 81 ja 93. Kokkuvõtlikult märkisid nad, et kohandatud Rossetti test (24 – 36 kuustele) on usaldusväärne kommunikatsiooni hindamisvahend Peruu keskkonnas. Ameerika Ühendriikides aga määratakse varajase sekkumise programmi kaudu logopeedilise teenuse saamise õigus sageli Rossetti testi tulemuste põhjal, sest selle eeliseks teiste hindamisvahendite ees on kasutamise

lihtsus ja varajase sekkumise programmi hindamisnõuetele vastavus (Larson, Chabal & Marian, 2016).

Uurimustöö eesmärk, uurimisküsimused ja hüpoteesid

Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli teadlaste koostöös kohandatakse väikelaste kommunikatiivset arengut hindav Rossetti suhtlemise arengu test (Rossetti, 2006) eesti keele- ja kultuuriruumile sobivaks, et seda saaksid tulevikus hakata kasutama Eesti logopeedid ja eripedagoogid. Kohandatavas testis on alates 18 – 21kuuste laste alajaotusest küsimused ka varajase grammatika arengu kohta, mis on koostatud inglise keele alusel. Need küsimused on vaja testis asendada eesti keele eripära arvestavate küsimuste ja hindamiskriteeriumidega. Kuna autorile teadaolevalt ei ole Eestis 18 – 36kuuste laste grammatilisi oskusi suuremal valimil uuritud, siis lähtuvalt sellest on käesoleva uurimistöö eesmärgiks välja selgitada ja kirjeldada 1,5 – 3aastaste eesti laste grammatiliste vormide kasutust vanemate hinnangute alusel.

Eesmärgist tulenevalt on uurimusele püstitatud järgmised uurimisküsimused ja hüpoteesid:

- 1) Milliseid käändsõnavorme ja millistes vanuserühmades kasutab üle 75% lastest?
 1. hüpotees: Argus (2004, 2008b) toob välja, et käänevormidest ilmuvad lapse kõnesse esimestena ainsuse osastav ja omastav. Arguse ja Baueri (2020) uuringu andmetel kasutavad lapsed mitmuse vormidest esimesena nimetavat vormi (vastavalt 19-, 22- ja 23kuuselt). Nimetatud üksikjuhtumitel põhinevate uuringute alusel oletan, et 24 - 30kuune laps kasutab ainsuse osastava ja omastava ning mitmuse nimetava käände vormi.
 2. hüpotees: Kohakäänetest ilmuvad laste kõnesse lühike sisseütlev ja seesütlev käänevorm (koha funktsioonis) üheaegselt ning veidi hiljem alaleütleva käände esimesed vormid (Argus & Bauer, 2020). Argus (2004) leiab ühe lapse kõnelindistustes, et alaleütleva käände vormid adressaadi funktsioonis (*nt emmele*) on 24kuuselt produktiivsed ning samal ajal ilmuvad ka esimesed vormid koha funktsioonis, samas teise lapse materjalis tervikuna omandatud väliskohakäänevorme ei esinenud (vanuses 20 – 29 kuud). Eelpool nimetatud uuringutele toetudes oletan, et 30 - 36kuune laps kasutab sisse- ja seesütleva käände vormi koha funktsioonis ning alaleütleva käände vormi adressaadi ja koha funktsioonis.

- 2) Milliseid pöördõnavorme ja millistes vanuserühmades kasutab üle 75% lastest?

3. hüpotees: Kirjanduse andmetel hakkab verbi morfoloogia arenema mõnevõrra varem kui noomeni morfoloogia ning esimesena ilmuvad laste kõnesse käskiva kõneviisi teine pööre ning oleviku eitav vorm (18 - 20kuuselt) (Argus, 2004, 2008b; Argus & Bauer, 2020; Vihman & Vija, 2006). Argus (2008b) nimetab eesti laste pöörsõnavormide omandamisjärjekorra ühe mõjutajana teatud vormide suuremat olulisust suhtlemisel (*nt oleviku eitus, käskiv kõneviis*). Toetudes eelpool kirjeldatud andmetele, oletan, et 18 – 24kuune laps kasutab käskiva kõneviisi 2. pööret ainsuses ning eitust.

4. hüpotees: Kirjanduses avaldatud uuringutulemuste põhjal on eesti keeles üks esimestest kasutusse ilmuvatest oleviku pördevormidest kindla kõneviisi kolmas pööre (Argus, 2004, 2007, 2008b; Argus & Bauer, 2020; Vihman & Vija, 2006). Argus ja Bauer (2020) toovad välja kolmanda pöörde produktiivsel kasutamisel mitmekuused erinevused laste vahel (produktiivne vormi kasutamine märgitud vanustes 15, 19 ja 22 kuud). Kindla kõneviisi oleviku esimese pöörde vormid ainsuses ilmuvad laste kõnesse peale kolmanda pöörde vorme (Argus & Bauer, 2020). Samuti leiavad nad laste keelematerjalist ma- ja da-tegevusnime kasutamist veidi enne kaheaastaseks saamist. Tuginedes eelnevate uuringute tulemustele oletan, et 24 – 30kuune laps kasutab ma- ja da-tegevusnime ning oleviku 1. ja 3. pööret ainsuses.

3) Milliseid tagasõnu ja isikulisi asesõnu ning millistes vanuserühmades kasutab üle 75% lastest?

5. hüpotees: Argus (2004, 2008b) kirjeldab tagasõnade ilmumist laste kõnesse enne 2aastaseks saamist kohasuhete tähistamiseks. Suunda näitavad kohakäänevormid nagu sisse- ja alaleütlev on lapse jaoks olulisemad kui lähtekohta näitavad vormid ning lähtuvalt sellest omandavad lapsed nii vastavad kohakäändelõpud (sisseütlev, alaleütlev) kui ka sihtkohta väljendavad tagasõnad varem (Argus, 2008b). Arguse (2004) uuritud materjalis leidub samaaegselt sihtkohta ja asukohta väljendavaid tagasõnu (*nt sisse, sees, peale, peal*). Vija (2007) kirjeldab esimesena kõnesse ilmuva isikulise asesõnana *mina* kasutamist, mis on tema sõnul mõjutatud väikeseid lapsi iseloomustavast enesekesksusest. Tema andmetel leidub üksikuid näiteid sõna *mina* kasutamisest lastel umbes 2aastaselt. Tuginedes eelnevatele uuringutele oletan, et 24 - 30kuune laps kasutab kõnes sihtkohta ja asukohta väljendavaid tagasõnu (*peale, peal, sisse, sees, alla, all*) ning viitab endale asesõnaga.

4) Kas ja missugune erinevus on poiste ja tüdrukute vahel grammatiliste vormide kasutamisel?

6. hüpotees: Maailmas on teadusuuringutes leitud erinevusi tüdrukute ja poiste sõnavara ning grammatiliste oskuste arengus (Eriksson et al, 2012; Schults, 2016; Schults et al, 2012; Silva

et al., 2017, Rescorla et al., 2005; Ghassabian et al., 2014, Urm & Tulviste, 2016). Eriksson jt (2012) kirjeldavad 16 – 30kuuste tüdrukute ja poiste sõnavaras olulisi erinevusi, samuti märgivad nad tüdrukute vähest edumaad kahesõnaliste lausungite analüüsimisel (16 – 30kuused tüdrukud ühendasid rohkem sõnu kui samaealised poisid). Tammemäe (2008) toob välja, et 24 – 35kuused tüdrukud saavutasid testimisel parema tulemuse kui poisid kõne mõistmise ülesannetes, kuid sõnavara arengus olulist erinevust ei ilmnenud. Toetudes eelpool nimetatud teadusuuringutele oletan, et 18 – 36kuused tüdrukud on grammatiliste oskuste poolest samaealiste poistega võrreldes arengus ees.

Meetod

Valim

Uuringu valimi moodustasid eakohase arenguga 1,5 – 3aastaste laste (18 – 36 kuud) vanemad. Uuringus osalemise sobivuse tingimuseks oli lapse eestikeelne kasvukeskkond ning eakohane areng, millest teavitas vanemaid küsimustikule lisatud kaaskiri. Kaaskirjaga informeeriti vanemaid uuringu eesmärgist, läbiviimisest ning sellest, kuidas jagatud andmeid kasutatakse. Kõik vanemad osalesid uuringus vabatahtlikult ning küsimustiku täitmisega nõustusid jagatud andmete kogumise ja kasutamise kohta. Kõigile uuringus osalejatele oli tagatud täielik anonüümsus ja konfidentsiaalsus.

Andmete kogumiseks kasutati lähtuvalt uurimusele püstitatud eesmärgist ja hüpoteesidest juhuvalimit. Valimi koostamisel oli eesmärk, et see esindaks populatsiooni võimalikult mitmekesiselt. Küsimustik saadeti 45le koolieelsele lasteasutustele (lasteaiad, -sõimed ja -hoiud) Tallinnas, Tartus, Pärnus, Rakveres, Võrus, Elvas, Paldiskis, Türi, Kärdlas, Kuressaares, Viljandis, Raplas, Keilas, Saksus, Kiilil ja Koerus. Kokku täideti vanemate poolt 145 küsimustikku, millest 11 eemaldati, kuna need ei vastanud kehtestatud vanuselistele kriteeriumidele (eemaldatud küsimustikes oli laste vanus 37 – 48 kuud). Andmete töötlemisel eemaldati lisaks 2 küsimustikku tehnilise vea tõttu. 2 küsimustiku puhul olid vastused teiste sama vanusegrupi vastustest tunduvalt erinevad, laste kõne areng erines märgatavalt ülejäänud grupist. Kuna väikese rühma puhul võib teistest väga erinev tulemus oluliselt mõjutada rühma keskmist, siis otsustati ka need ankeedid valimist eemaldada.

Valimis eristati kuus vanuserühma vastavalt Rossetti testile: 18-21 kuud, 21-24 kuud, 24-27 kuud, 27-30 kuud, 30-33 kuud ja 33-36 kuud. Kokku koguti kriteeriumidele vastavaid

andmed 130 18 – 36kuuse lapse kohta, kellest tüdrukuid oli 55.4% ning poisse 44,6% (tabel 1).

Tabel 1. Laste sooline ja vanuseline jaotus

	tüdrukud	poisid	kokku
18 - 21 kuud	9	11	20
21 - 24 kuud	16	5	21
24 - 27 kuud	14	10	24
27 - 30 kuud	12	12	24
30 - 33 kuud	9	12	21
33 - 36 kuud	12	8	20
kokku	72	58	130

Mõõtevahendid

Mõõtevahendiks oli TÜ logopeedia kaasprofessori M. Padrik, magistrantide A. Rämmel, K. Pruul, H. Randoja ja TLÜ nooremteaduri H. Saareoja ühistööna valminud 1,5 – 3aastaste laste grammatiliste oskuste küsimustik. Küsimustiku koostamisel võeti aluseks erinevate autorite (Argus, Hallap jt, Padrik jt, Vihman ja Vija) uurimustööd eesti keele varajase grammatika arengust. Küsimustik koosnes suletud küsimustest, kus vastusevariantideks olid „kasutab“, „veel ei kasuta“ ning „ei tea“ ning soovi korral sai lisada vaba küsimuse vormis näiteid lapse grammatiliste vormide kasutamise kohta. Küsimustiku alguses oli täitmise juhend, kus paluti vormi kohta märkida „kasutab“ juhul, kui laps kasutab seda vähemalt kolme erineva sõna puhul. Vihman ja Vija (2006) hindasid sõnavormi kasutamist produktiivseks (Pizzuto & Caselli (1994) määratlusele toetudes) kui sama sõna esines erinevates vormides või sama vormi kasutati rohkem kui ühe sõna puhul. Küsimustik koosnes 33st küsimusest pöörd- ja käändsõnavormide, omadussõna võrdlusastmete ning tagasõnade ja asesõnade kasutamise kohta (vt lisa 1). Vanematele oli veebipõhine Google vormi küsimustik vastamiseks Google Drive`i keskkonnas. Küsimustiku täitmiseks kulus orienteeruvalt 30 minutit.

Uuringu protseduur

Andmeid koguti 2020. aasta detsembrist kuni 2021. aasta aprillini. Küsimustike edastamist alustati Tallinna lasteaia, kus töö autor töötab, sõimerühmadest. Kõigile antud lasteaias käivate eesti kodukeelega ja eakohaselt arenenud sobivas vanuses laste vanematele (26 vanemat) saadeti isiklik e-kiri palvega osaleda uuringus. Kaks nädalat peale küsimustiku lingi

edastamist saadeti ka tänu- ja meeldetuletuskiri. Kuna esimesel andmete kogumise ringil oli võimalik uuringukutse saata otse lapsevanemale, siis oli ka laekunud vastuste protsent kõige suurem (saadetud küsimustikest tagastati 46%). Teise ringiga saadeti erinevate maakondade lasteaedade direktoritele infokiri uuringu kohta ning palve edastada uuringukutse eakohase arenguga 1,5 – 3aastaste eesti emakeelega laste vanematele. Infokirjas rõhutati uuringu osalemise olulisust imikute ja väikelaste hindamisvahendi kohandamisel ning toodi osalemiseks vajalike tingimustena välja lapse eestikeelne arengukeskkond ja eakohane areng. Kutsed uuringul osalemiseks saadeti 15 lasteasutusele Tallinnas, Tartus, Pärnus, Rakveres, Võrus, Elvas, Paldiskis ja Türil, millest 12 olid lasteaiad ja 3 lastehoiud. Kaks nädalat peale infokirjade saatmist saadeti direktoritele tänu- ja meeldetuletuskiri küsimustiku lingi edastamise kohta. Kuna vastuseid laekus tagasi väga vähesel määral, saadeti infokiri uuringu kohta koos palvega edastada see lastevanematele veel kolmanda ringina erinevate maakondade lasteaedade, lastesõimede ja lastehoidude juhtidele (Hiiumaa, Saaremaa, Harjumaa, Raplamaa, Järvamaa ja Viljandimaa) ning kahe nädala pärast tänu- ja meeldetuletuskiri. Antud andmekogumismeetod andis võimaluse jõuda paljude potentsiaalsete vastajateni, samas miinusena jõudis täidetud küsimustikke tagasi väga väike arv. Ka realselt küsimustiku sihtgrupini jõudmine võis mõnel juhul olla raskendatud, kuna see saadeti kolmandate isikute (lasteasutuste juhid) kaudu ning erinevaid uuringukutseid ja infopäringuid võis jõuda lasteasutuste postkasti igapäevaselt. Andmete laekumisel selgus, et infokirjas edastatud uuringul osalemise eeldust lapse vanuse kohta aastates (1,5 – 3aastane laps) oleks selguse huvides pidanud märkima kuudes (18 – 36kuune laps), kuna 3aastane laps on vanema jaoks ka nt 38kuune.

Tulemused

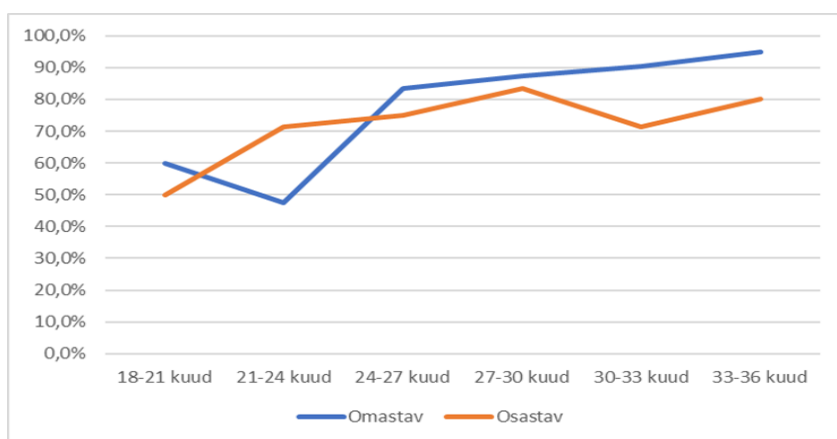
Kogutud andmete analüüsiks kasutati programme Excel 2016 ja IBM SPSS Statistics 26. Saadud vastused kodeeriti järgnevalt: „kasutab“ – „1“, „ei tea“ – „2“ ja „veel ei kasuta“ – „3“. Tulemuste esmasel analüüsimisel kasutati kirjeldavas statistikas risttabelit. Vanuse ja erinevate grammatiliste vormide kasutamise seoste leidmisel kasutati kahemõõtmelisi sagedustabeleid protsentuaalse osakaalu leidmiseks. Grammatiliste vormide kasutamist analüüsiti kuues vanusegrupis (18 – 21 kuud, 21 – 24 kuud, 24 – 27 kuud, 27 – 30 kuud, 30 – 33 kuud ja 33 - 36 kuud). Gruppide keskväärtusi võrreldi Kruskal-Wallise testiga ning erinevuste ilmnemisel vähemalt kahe grupi vahel vaadeldi *post hoc* testiga (Tamhane test),

milliste kõrvuti asetsevate gruppide keskväärtused on oluliselt erinevad. Poiste ja tüdrukute tulemusi võrreldi sõltumatute valimite t-testiga (ingl *independent samples T-Test*).

Käändsõnavormide kasutamine

Kõigepealt otsiti vastust küsimusele, milliseid käändsõnavorme ja millistes vanuserühmades kasutavad lapsed vanemate hinnangul üle 75%.

Ainsuse omastav ja osastav käänevorm olid uuringutulemuste põhjal võrdväärselt kasutatavad. Mõlemat käänevormi kasutas üle 75% lastest alates 24 – 27kuuste vanuserühmas, mis näitas, et alates 24 kuust muutusid need käänevormid lastele jõukohased.

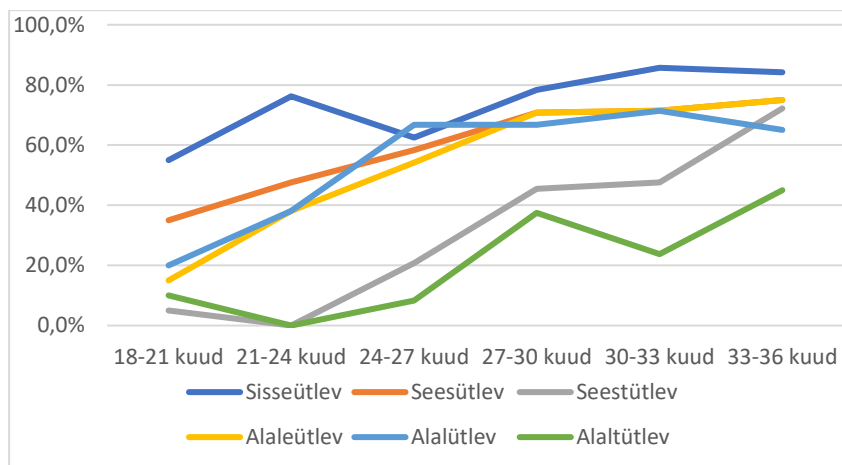

Joonis 1. Ainsuse omastava ja osastava käänevormi kasutamine vanusegruppide kaupa

Analüüsil ilmnis erinevus omastava käänevormi kasutamisel 21 – 24kuuste ja 24 – 27kuuste vanuserühma vahel, mis aga ei olnud üldistatav ($p = 0,232$) (joonis 1, tabel 2). Omastava käänevormi kasutamisel olid vanemad enim näideteks märkinud *emme, issi, tita, venna, tädi, kiisu (oma)*. Kahel juhul oli märgitud ka tüvekasutusveaga vorm (*See on õde koolikott. Õde kombe.*), mis selles vanuses on eakohane. Osastava käänevormi näidetena oli märgitud lõputa vorme (*piima, mahla, kooki, saia, tassi, lindu*) ja t-lõpulisi käänevorme (*jäätist, mõmmit, pirukat, emmet, telekat*).

Ainsuse kohakäänete kasutamisel uuriti sünteetiliste vormide kasutamist.

Sisekohakäändeid hakkasid lapsed võrreldes väliskohakäänetelega varem kasutama. Kergemad olid sihtkohta ja asukohta väljendavad käänevormid, raskemad lähtekohta väljendavad. Sisseütlevat käänevormi kasutasid üle 75% protsendi lastest 21 – 24kuuste vanusegrupis (joonis 2, tabel 2).

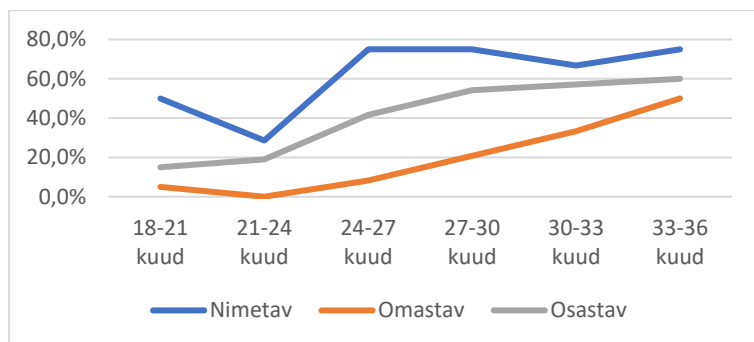

Joonis 2. Ainsuse kohakäänevormide kasutamine vanusegruppide kaupa

Näidetena olid vanemad märkinud paralleelselt nii lühikese (*poodi, vanni, tupp*) kui ka sselõpulise sisseütleva vorme (*sahtlisse, voodisse*). Vanemate poolt toodud näidetest sai järeldada, et lapsed hakkasid mõlemat sisseütleva käände vormi (lühikest ja pikka) kasutama enam-vähem samaaegselt. Paar vanemat olid näidetena toonud üheaegselt nii sünteetilised kui ka analüütilised vormid (*panin kausi sisse, kallasin kausi*). Seesütlevat käändevormi kasutasid lapsed üle 75% alates 33 – 36kuust. Seestütleva käändevormi kasutusprotsent oli võrreldes teiste sisekohakäänetega madalam ning ei ületanud veel 75% piiri 33 – 36kuuste vanuserühmas.

Väliskohakäänetest oli rohkem kasutatav alaleütlev kääne, mida kasutas 75% 33 – 36kuustest lastest. Alalütleva käändevormi kasutusprotsent jäi 33 – 36kuuste vanuserühmas alla 75%. Selle käändevormi puhul olid 3 vanemat (15% vastustest) oma vastuses kõhklevad ja valisid „ei tea“ vastuse. Alaltütleva käändevormi kasutamine oli väliskohakäänetest madalaim ning rohkem oli ka vanematelt „ei tea“ vastuseid. 30 – 33kuuste laste puhul andis 8 vanemat (38,1%) ja 33 – 36kuuste puhul 6 vanemat (30,0%) „ei tea“ vastuse, mis näitas, et vanematel ei olnud vormi kasutamise kohta täpset teavet.

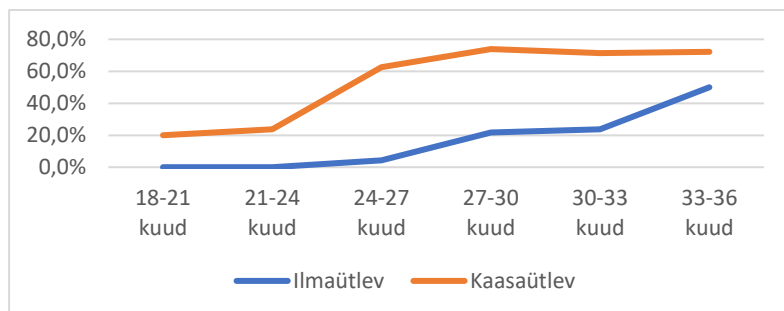
Mitmuse grammatiliste käändevormide kasutamisel (nimetav, omastav, osastav) toimus nimetava käändevormi puhul arenguhüpe 21 – 24kuuste ja 24 – 27kuuste vanuserühma vahel (joonis 3, tabel 2), mis oli ka statistiliselt üldistatav ($p < 0,05$). Seega peale 2aastaseks saamist muutus vorm lastele jõukohaseks (käändevormi kasutasid 24 – 27kuuste vanuserühmast üle 75% lastest). Oma lapse näidetena märkisid vanemad *hobused, küpsised, kiisud, mõmmid, mammud, allod (pro telefonid) jm.*

Joonis 3. Mitmuse nimetava, omastava ja osastava käändevormi kasutamine vanusegruppide kaupa

Teiste grammatiliste käänete kasutamine mitmuses oli tunduvalt tagasihoidlikum ning kasutamise protsent kasvas vanusegruppide puhul ühtlaselt. Mitmuse osastavat käändevormi kasutas vanemate hinnangul võrreldes omastavaga rohkem lapsi. Samuti olid vanemad vastamisel kahtlevamad ning nt nii mitmuse omastava kui ka osastava käändevormi kasutamise märkimisel valis 30 – 33kuuste ja 33 – 36kuuste laste puhul 3 vanemat „ei tea“ vastuse. Osastava näidetena oli toodud *palju mänguasju, mõmmisid, hambaid, õune* ja omastava näidetena *kiisude, poiste, jänkude, laste*.

Kaasaütleva ja ilmaütleva käändevormi kasutamine. Kaasaütlevat käändevormi kasutasid lapsed varem, võrreldes ilmaütlevaga (joonis 4). 33 – 36kuused lapsed kasutasid

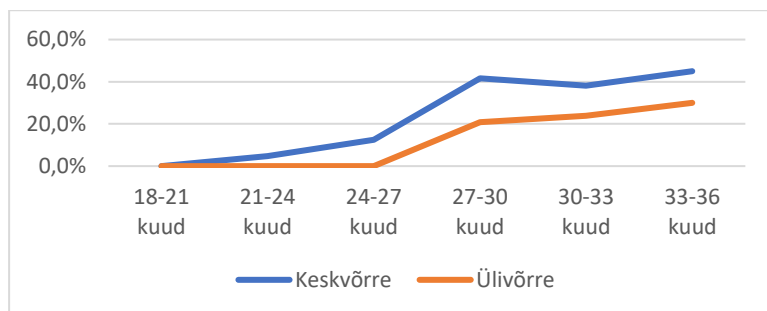
Joonis 4. Ilmaütleva ja kaasaütleva käändevormi kasutamine vanusegruppide kaupa

käändevormi 72,2%, mis jäi alla otsitud 75% määra. Samas 3 vanemat olid selles vanusegrupis vastuseks märkinud „ei tea“ (16,7% vastustest).

Kaasaütleva käändevormi kasutamisel ilmnes erinevus 21 – 24kuuste ja 24 – 27kuuste vanusegrupi vahel, mis aga ei olnud üldistatav ($p=0,244$). Ilmaütleva käändevormi kasutamisprotsendid jäid kindlalt alla 75% määra ning kuni 2 aastaseks saamiseni ei olnud antud vormi kasutamist märgitud. Näideteks olid toodud kaasaütleva käände puhul koosolu väljendavaid vorme *issiga, emmega vennaga (koos)* ning vahendi väljendamist, nt *bussiga*,

kotiga, rattaga (Tahan käega süüa. Vaata silmaga!), ilmaütleva käände puhul ilma rattata, kaisukaruta, kelguta, (Mina olen ahvuta kurb.), emmeta, issita.

Omadussõnade võrdlusastmeid (keskvõrre, ülivõrre) kasutasid uuritud vanusegruppides lapsed veel vähe (joonis 5, tabel 2), st need vormid olid uuritud vanusegrupi lastele keerulised.

Joonis 5. Omadussõnade võrdlusastmete (keskvõrre ja ülivõrre) kasutamine vanusegruppide kaupa

33 – 36kuuste vanusegrupis kasutas keskvõrret 45% (9 last 20st) ja ülivõrret 30% (6 last). Olid toodud ka mõned näited keskvõrde (*Mul on rohkem kui sul. Mulle suurem maasikas. Mina olen kiirem.*) ja ülivõrde kohta (*Kass on kõige pehmem ja karvasem loom. Issi on kõige tugevam. Kõige armsam.*).

Peale 2aastaseks saamist kasutasid 75% või rohkem lapsi ainsuse omastavat, osastavat ja mitmuse nimetavat käändevormi. Sisseütlevat käändevormi (sünteesilist) koha funktsioonis kasutasid üle 75% 21 – 24kuustest lastest, kuid järgmises vanusegrupis ilmnes kasutusprotsendi tagasilangus. Vanemate toodud näidetes olid ülekaalus lühikese sisseütleva vormid (*õue, poodi, vanni, suhu, tuppa, kotti*), vähemal määral oli ka sse-lõpulisi vorme (*autosse, vankrisse, voodisse*). 33 – 36kuuste vanuserühmas olid lastele juba jõukohased ka seesütlev (koha funktsioonis) ja alaleütlev (adressaadi ja koha funktsioonis) käändevorm, mida kasutas selles vanuses üle 75% lastest. Alalütleva ja kaasaütleva käändevormi kasutamisel jäid vanemate hinnangul 33 – 36kuuste vanuserühmas protsendid alla 75 (vastavalt 65 ja 72,2%), kuid selles vanusegrupis esines mõlema vormi kasutamise märkimisel ka „ei tea“ vastuseid. Alalütleva käändevormi puhul oli 2 „ei tea“ vastust (10%), kaasaütleva puhul 3 (16,7%).

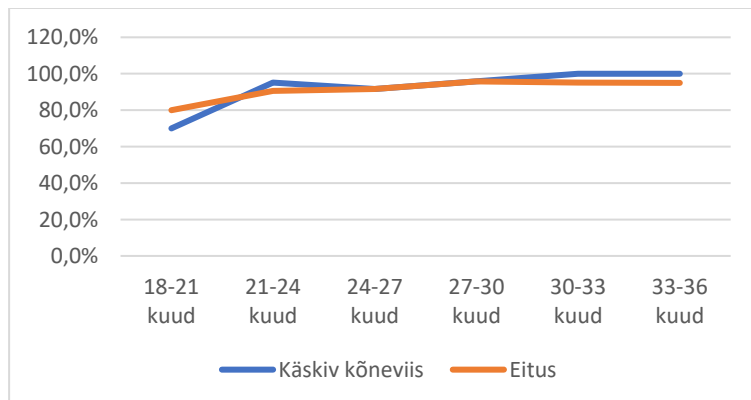
Tabel 2. Käändsõnavormide kasutamine

	18-21 kuud	21-24 kuud	24-27 kuud	27-30 kuud	30-33 kuud	33-36 kuud
Ainsuse käändevormide kasutamine						
Omastav	60,0%	47,6%	83,3%	87,5%	90,5%	95,0%
Osastav	50,0%	71,4%	75,0%	83,3%	71,4%	80,0%
Sisseütlev	55,0%	76,2%	62,5%	78,3%	85,7%	84,2%
Seesütlev	35,0%	47,6%	58,3%	70,8%	71,4%	75,0%
Seestütlev	5,0%	0,0%	20,8%	45,5%	47,6%	72,2%
Alaleütlev	15,0%	38,1%	54,2%	70,8%	71,4%	75,0%
Alalütlev	20,0%	38,1%	66,7%	66,7%	71,4%	65,0%
Alaltütlev	10,0%	0,0%	8,3%	37,5%	23,8%	45,0%
Ilmaütlev	0,0%	0,0%	4,2%	21,7%	23,8%	50,0%
Kaasaütlev	20,0%	23,0%	62,5%	73,9%	71,4%	72,2%
Mitmuse käändevormide kasutamine						
Nimetav	55,0%	28,6% *	75,0%	75,0%	66,7%	75,0%
Omastav	5,0%	0,0%	8,3%	20,8%	33,3%	50,0%
Osastav	15,0%	19,0%	41,7%	54,2%	57,1%	60,0%
Omadussõnade võrdlusastmete kasutamine						
Keskvärre	0,0%	4,8%	12,5%	41,7%	38,1%	45,0%
Ülivõrre	0,0%	0,0%	0,0%	20,8%	23,8%	30,0%

Märkus: * vanusegruppide vahel ilmnes oluline erinevus ($p < 0,05$), paksus kirjas (bold) on tähistatud protsendid 75 või rohkem

Pöördõnavormide kasutamine

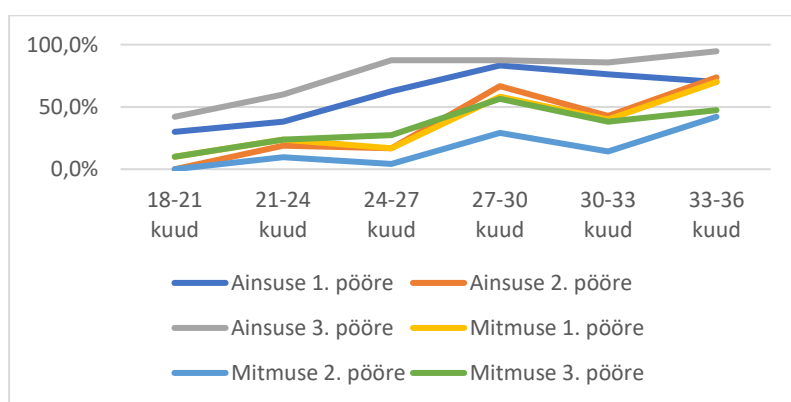
Pöördõnavormide kasutamisel vaadeldi esimesena käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöörde ja oleviku eituse kasutamist. Eitust kasutasid üle 75% 18 – 21kuustest lastest ning vanemad ei andnud selle vormi puhul ainukesena ühtegi „ei tea“ vastust. Alates 21 – 24kuust kasutas üle 75% lastest käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöörde vormi (joonis 6).

Joonis 6. Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöörde ja oleviku eituse kasutamine vanusegruppide kaupa

Vanemate näidetes oli eituse puhul kindlalt ülekaalus *ei taha*, lisaks veel *ei tohi*, *ei söö*, *ei jõua*, *ei võta* ning käskiva kõneviisi näidetenäidena toodi *Kutsu, mine õue! Istu siia! Emme, mängi!* Nii käskiva kõneviisi 2. pööre kui ka eituse esinesid uuritud vormidest laste kõnes kõige varem. Alates 30 – 33kuuste vanuserühmast kasutasid käskivat kõneviisi kõik lapsed (100%), mis näitas, et selleks vanuseks oli vorm uuringuvalimis omandatud.

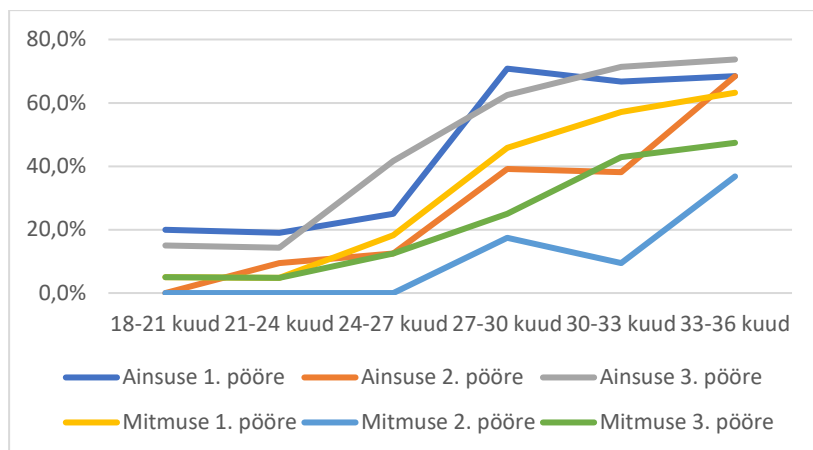
Kindla kõneviisi oleviku pöördevormidest oli kasutatavaim 3. pööre ainsuses. Lapsed kasutasid antud vormi varem kui teisi pöördevorme ning alates 24 – 27kuuste vanuserühmast kasutas seda üle 75% lastest. Kasutussageduselt järgnes 1. pööre ainsuses, mida kasutasid üle 75% lastest alates 27 – 30kuuste grupist (joonis 7, tabel 3).

Joonis 7. Oleviku pöördevormide kasutamine vanusegruppide kaupa

Teiste vaadeldud oleviku pöördevormide puhul (2. p ainsuses, 1., 2. ja 3. p mitmuses) ilmnis kasutamise kasv 24 – 27 ja 27 – 30kuuste vanusegrupi vahel. Ainsuse 2. pöörde puhul oli kasv ka statistiliselt oluline ($p < 0,05$). Oleviku pööretest ilmus laste kõnesse kõige hiljem ning kasutati ka kõige vähem 2. pööret mitmuses. Mitmuse 2. pöörde kohta, mida kasutati teistest oleviku pööretest tunduvalt harvem, toodi vanemate poolt vaid mõned üksikud näited (*Teie vaatate telekat. Mida te sööte?*).

Kindla kõneviisi lihtmineviku pöördevormid ilmusid laste kõnesse hiljem ja neid kasutati vähem kui oleviku pöördevorme (joonis 8, tabel 3), st neid oli lastel keerulisem omandada.

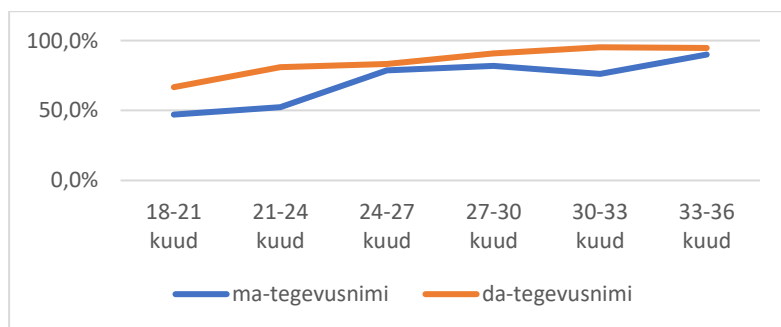

Joonis 8. Lihtmineviku pöördevormide kasutamine vanusegruppide kaupa

Sarnaselt oleviku pöördevormidele ilmusid lihtmineviku vormidest esimesena laste kõnesse 1. ja 3. pööre ainsuses. 3. pöördet vormi kasutamisel ilmnis kasv 21 – 24kuuste ja 24 – 27kuuste vanuserühma vahel, kuid see ei olnud statistiliselt oluline ($p=0,084$). 33-36kuustest lastest kasutas lihtmineviku 3. pööret ainsuses 73,7%. Näidetena oli toodud *tudus, kukkus, käis, joos pro jõi, tõi, pani, tuli*. Mineviku 2. pööre ainsuses ilmus teistest ainsuse pööretest hiljem, kuid 33-36kuused lapsed kasutasid seda juba võrdselt 1. pöördega (68,4%).

Keerulisemad olid lastele mitmuse 2. ja 3. pöördevorm. Kõige vähem kasutatud pöördevorm oligi 2. pööre mitmuses ning vormi kasutamise kohta olid märgitud vaid üksikud näited (*Kas te sõite kommi? Te käisite poes.*).

Ma- ja da-tegevusnimede puhul kasvas kasutamisprotsent ühtlaselt vanuserühmade vahel (joonis 9).

Joonis 9. *ma- ja da-tegevusnime* kasutamine vanusegruppide kaupa

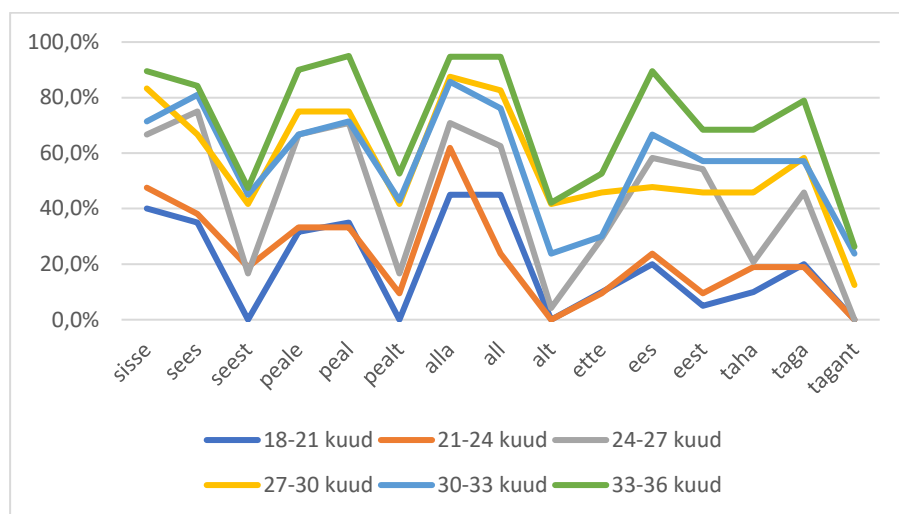
Da-tegevusnime hakkasid lapsed kasutama veidi varem kui *ma-tegevusnime*. *Da-tegevusnime* kasutas üle 75% 21 – 24kuustest lastest, *ma-tegevusnime* kasutasid üle 75% lastest alates 24 – 27kuust. Näidetena olid vanemad märkinud *da-tegevusnime* kohta *juua, sööda pro süüa, tududa, mängida, teha* ning *ma-tegevusnime* näideteks olid *sööma, magama, tudima, vaatama, pesema, kiikuma*.

Kõigist uuritud pöördõnavormidest osutusid lastele kergemateks eitus, mida kasutas üle 75% 18 – 21kuustest lastest, ning käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöördevorm ja da-tegevusnimi, mida kasutasid üle 75% 21 – 24kuustest lastest. Alates 24 – 27kuuste vanuserühmast kasutas üle 75% lastest oleviku 3. pööret ainsuses ja ma-tegevusnime. Oleviku 1. pööret ainsuses kasutas üle 75% 27 – 30kuustest lastest. Raskemateks vormideks uuritud vanusevahemikus (18 – 36 kuud) olid oleviku ja lihtmineviku 2. ja 3. pööre mitmuses (vt tabel 3).

Tabel 3. Pöördõnavormide kasutamine

	18-21 kuud	21-24 kuud	24-27 kuud	27-30 kuud	30-33 kuud	33-36 kuud
Käskiv kõneviis	70,0%	95,2%	91,7%	95,8%	100,0%	100,0%
Eitus	80,0%	90,5%	91,7%	95,8%	95,2%	95,0%
Olevik						
Ainsuse 1. pööre	30,0%	38,1%	62,5%	83,3%	76,2%	70,0%
Ainsuse 2. pööre	0,0%	19,0%	16,7%	* 66,7%	42,9%	73,7%
Ainsuse 3. pööre	42,1%	60,0%	87,5%	87,5%	85,7%	94,7%
Mitmuse 1. pööre	10,0%	23,8%	16,7%	58,3%	40,0%	70,0%
Mitmuse 2. pööre	0,0%	9,5%	4,2%	29,2%	14,3%	42,1%
Mitmuse 3. pööre	10,0%	23,8%	27,3%		38,1%	47,4%
Lihtminevik						
Ainsuse 1. pööre	20,0%	19,0%	25,0%	70,8%	66,7%	68,4%
Ainsuse 2. pööre	0,0%	9,5%	12,5%	39,1%	38,1%	68,4%
Ainsuse 3. pööre	15,0%	14,3%	41,7%	62,5%	71,4%	70,0%
Mitmuse 1. pööre	5,0%	4,8%	18,2%	45,8%	57,1%	63,2%
Mitmuse 2. pööre	0,0%	0,0%	0,0%	17,4%	9,5%	36,8%
Mitmuse 3. pööre	5,0%	4,8%	12,5%	25,0%	42,9%	47,4%
Tegevusnimed						
ma-tegevusnimi	47,1%	52,4%	78,8%	81,8%	76,2%	90,0%
da-tegevusnimi	66,7%	81,0%	83,3%	90,9%	95,2%	94,7%

Märkus: * vanusegruppide vahel ilmnes oluline erinevus ($p < 0,05$), paksus kirjas (bold) on tähistatud protsendid 75 või rohkem

Tagasõnade kasutamine

Joonis 10. Tagasõnade kasutamine vanusegruppide kaupa

Joonisel 10 joonistub hästi välja *tagasõnade omandamise* muster. Kergemad kõigis vanuserühmades olid sihtkohta ja asukohta väljendavad tagasõnad, raskemad lähtekohta väljendavad. Erandina eristus sõna *eest*, mis ilmus laste kõnesse varem võrreldes sihtkohta väljendava sõnaga *ette*. Tagasõna *sees* kasutas 75% lastest 24 – 27kuuselt, kuid järgmises vanuserühmas oli vanemate poolt märgitud kasutusprotsent madalam. Alates 30 – 33kuust kasutasid lapsed üle 75% sõna *sees*, st sellest vanusest oli sõnavorm lastele jõukohane. Sõnad *sisse*, *peale*, *peal* olid jõukohased 33 – 36kuustele lastele, kus märgitud kasutusprotsent oli üle 75%. Üle 75% 33 – 36kuustest lastest kasutasid lisaks ka sõnu *ees* ja *taga*. Tagasõnu *alla* ja *all* kasutasid üle 75% lastest alates 27 – 30kuuste vanusegrupist. Peale 2aastaseks saamist kasvas tagasõnade *peale*, *peal*, *sees*, *all*, *ette*, *ees* ja *eest* kasutamine (tabel 4). Statistiliselt oluline muutus toimus sõna *alt* kasutamisel ($p < 0,05$) 24 – 27kuuste ja 27 – 30kuuste vanuserühma vahel.

Tabel 4. Tagasõnade kasutamine

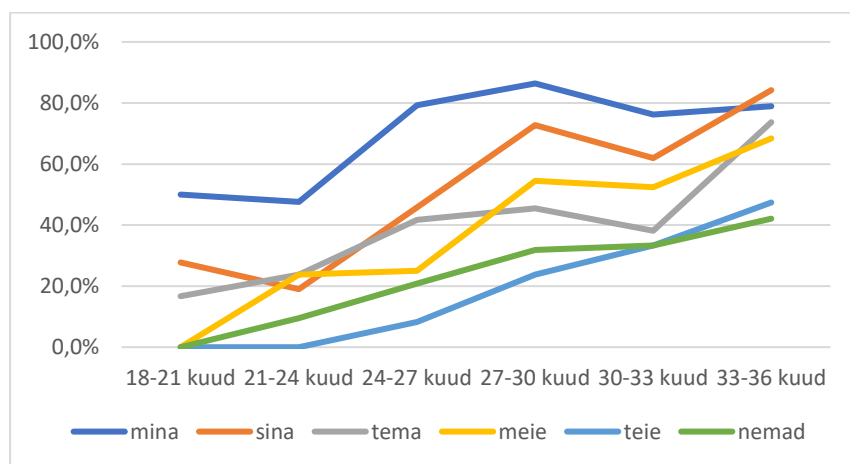
	18-21 kuud	21-24 kuud	24-27 kuud	27-30 kuud	30-33 kuud	33-36 kuud
peale	31,6%	33,3%	66,7%	75,0%	66,7%	90,0%
peal	35,0%	33,3%	70,8%	75,0%	71,4%	95,0%
pealt	0,0%	9,5%	16,7%	41,7%	42,9%	52,6%
sisse	42,1%	47,6%	66,7%	83,3%	71,4%	89,5%
sees	35,0%	38,1%	75,0%	66,7%	81,0%	84,2%
seest	0,0%	19,0%	16,7%	41,7%	45,0%	47,4%
alla	45,0%	61,9%	70,8%	87,5%	85,7%	94,7%
all	45,0%	23,8%	62,5%	82,6%	76,2%	94,7%
alt	0,0%	0,0%	4,2%	* 41,7%	23,8%	42,1%
ette	10,0%	9,5%	29,2%	45,8%	30,0%	52,6%
ees	20,0%	23,8%	58,3%	47,8%	66,7%	89,5%
eest	5,0%	9,5%	45,2%	45,8%	57,1%	68,4%
taha	10,0%	19,0%	20,8%	45,8%	57,1%	68,4%
taga	20,0%	19,0%	45,8%	58,3%	57,1%	78,9%
tagant	0,0%	0,0%	0,0%	12,5%	23,8%	26,3%

Märkus: * vanusegruppide vahel ilmnes oluline erinevus ($p < 0,05$), paksus kirjas (bold) on tähistatud protsendid 75 või rohkem

Isikuliste asesõnade kasutamine

Isikulistest asesõnadest kasutasid lapsed vanemate hinnangul teistest asesõnadest tunduvalt varem sõna *mina* (joonis 11, tabel 5).

Mina puhul toimus 21 – 24 ja 24 – 27kuuste vanuserühmade vahel kasutamisprotsendi kasv, mis ei olnud statistiliselt oluline ($p = 0,245$), ning peale 2 aastaseks saamist kasutas sõna *mina* üle 75% lastest. Kasutussageduselt järgmine asesõna oli *sina*, mida kasutasid üle 75% 33 – 36kuustest lastest.

Joonis 11. Isikuliste asesõnade kasutamine vanusegruppide kaupa

Asesõna *sina* puhul ilmnes kasutusprotsendi kasv peale 2aastaseks saamist. 21 – 24 ja 24 – 27kuuste vanusegrupi vaheline erinevus oli statistiliselt mitteoluline ($p=0,313$). Asesõna *tema* kasutusprotsent jõudis 75% piiri lähedale (73,7%) ja 2 vanemat valisid „ei tea“ vastuse, mis näitas kahevahelolekut. Kõige vähem märgiti sõnade *teie* ja *nemad* kasutamist, mis olid lastele uuritud vanusegrupis veel keerulised.

Tabel 5. Isikuliste asesõnade kasutamine

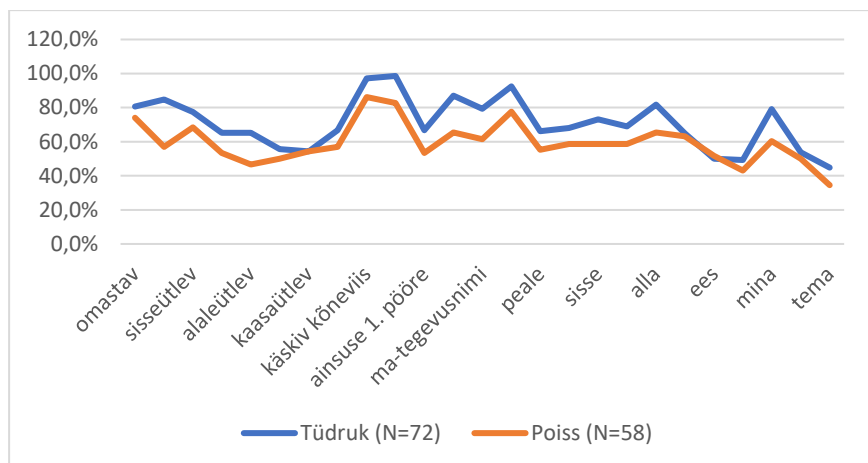
	18-21 kuud	21-24 kuud	24-27 kuud	27-30 kuud	30-33 kuud	33-36 kuud
mina	50,0%	47,6%	79,2%	86,4%	76,2%	78,9%
sina	27,8%	19,0%	45,8%	72,7%	61,9%	84,2%
tema	16,7%	23,8%	41,7%	45,5%	38,1%	73,7%
meie	0,0%	23,8%	25,0%	54,5%	52,4%	68,4%
teie	0,0%	0,0%	8,3%	23,8%	33,3%	47,4%
nemad	0,0%	9,5%	20,8%	31,8%	33,3%	42,1%

Märkus: paksus kirjas (bold) on tähistatud protsendid 75 või rohkem

Erinevused grammatiliste vormide kasutamisel poiste ja tüdrukute vahel

Poiste ja tüdrukute grammatiliste vormide kasutamise analüüsis nähtus, et enamuse vormide puhul oli tüdrukute kasutusprotsent veidi kõrgem kui poistel (joonis 12).

Näiteks kõige varem laste kõnesse ilmuvat eitavat kõnet kasutas 98,6% tüdrukuid (71 72st) ja 82,8% poisse (48 58st). Uuringutulemused näitasid, et pooleteise- kuni kolmeaastaste tüdrukute keskmised oskused grammatiliste vormide kasutamisel vanemate hinnangul on veidi ees võrreldes samavanade poistega, kuid ilmnenud erinevus ei olnud oluline ($t(102)=1,364$; $p=0,176$). Tüdrukute kõikide uuritud grammatiliste vormide keskmine kasutamisprotsent oli 48,9, poistel 42,8.

Joonis 12. Grammatiliste kategooriate kasutamine poistel ja tüdrukutel vanemate hinnangul

Arutelu

Käesolev uurimistöö on osa projektist, mille eesmärgiks on kohandada Rossetti suhtlemise arengu test vanusele 0 – 3 aastat inglise keelest eesti keele- ja kultuuriruumile sobivaks. Testi kohandamise käigus vajavad lähtekeele grammatiliste oskuste arengut hindavad küsimused vanusele 1,5 – 3 aastat asendamist eesti keele grammatiliste oskuste arengut hindavate küsimustega. Inglise keeles on näiteks kohasuhete väljendamiseks olulised eessõnad, eesti keeles aga väljendatakse varem kõnesse ilmuvaid kohasuheteid kohakäänete või tagasõnadega, inglise keeles on verbi morfoloogia keerukas, eesti keeles suhteliselt reeglipärane ja lihtne.

Eesti laste varajast grammatika arengut on kirjeldanud mitmed teadlased üksikjuhtumite põhjal (Argus, 2004, 2007, 2008a, 2008b; Argus & Bauer, 2020; Kapanen, 2014; Vihman & Vija, 2006), kasutades uuringutes laste kõne salvestiste analüüsi. Nimetatud uuringud annavad väärtuslikku teavet sõnavormide kõnesse ilmutumise kohta. Andmete kogumine laste kõnenäidetest on aga mahukas ja aeganõudev uuring ning tulemuste üldistamiseks on vaja andmeid suuremalt valimilt. Antud uurimustöös valiti mõõtevahendiks vanemate küsitlus, mis võimaldas koguda andmeid suuremalt valimilt. Rossetti (2006) tõi välja vanemate panuse olulisuse lapse kommunikatsioonioskuste hindamisel. Tänapäeval on leidnud kinnitust vanemate usaldusväärsus oma lapse võimete ja arengu kirjeldamisel (Crais, 2011) ning vanemate hinnanguid kasutatakse väikelapse arengu hindamisel üha laialdasemalt (Dale & Fenson, 1996; Stolt et al., 2008). Stolt jt (2008) rõhutasid vanemate hinnangute olulisust väga väikeste laste (uuringus 9 – 24kuused lapsed) sõnavara arengu hindamisel.

Uurimustöö eesmärgiks oli välja selgitada ja kirjeldada 1,5 – 3aastaste eesti laste grammatiliste vormide kasutust vanemate hinnangute alusel. Alljärgnevas arutelus pööratakse tähelepanu grammatiliste vormide protsentuaalsele kasutusele vanusegruppide kaupa, st jõukohaseks peetakse vorme, mille kasutamist mainivad 75% või rohkem lapsevanematest.

Esimese uurimisküsimusega sooviti teada milliseid käändsõnavorme ja millistes vanuserühmades kasutas vanemate hinnangul üle 75% lastest. Esimese hüpoteesiga eeldati, et 24 - 30kuune laps kasutab ainsuse osastava ja omastava ning mitmuse nimetava käände vormi. Sarnaselt Arguse (2004, 2008b) ning Arguse ja Baueri (2020) kirjeldustele käändevormide ilmunisest lapse kõnesse, kus esimesteks vormideks olid grammatilised käändevormid (lõputa osastav ja omastav), olid käesolevas uuringus lastel esimesed ainsuse käändsõnavormid osastav ja omastav. Ainsuse osastavat ja omastavat käändevormi kasutas üle 75% 24 – 30kuustest lastest, mis näitas, et peale 2aastaseks saamist muutusid need vormid lastele jõukohaseks. Vanemate poolt toodud näitetes osastava käändevormi kasutamise kohta olid ülekaalus lõputa vormid ning vähesel määral ka t-lõpulised (nt *autot*, *emmet*, *telekat*). Mitmuse vormidest kasutasid uuringu andmetel lapsed esimesena nimetava käände vormi üle 75% samuti alates 24 – 30kuuste vanuserühmast. Ka Argus ja Bauer (2020) tõid välja mitmuse vormidest esimesena nimetava vormi kasutamise. Püstitatud hüpotees sai uuringus kinnitust.

Teise hüpoteesiga oletati, et 30 - 36kuune laps kasutab sisse- ja seesütleva käände vormi koha funktsioonis ning alaleütleva käände vormi adressaadi ja koha funktsioonis. Hüpotees sai uuringus kinnitust, kuid täpsustus nii käändevormide kui vanuse osas. Kohakäänetest olid lastele lihtsamad, st ilmusid enne kõnesse, sihtkohta ja asukohta, keerulisemad lähtekohta väljendavad käändevormid. Uuringuandmetest ilmnis, et sisseütleva käände (sünteesilist) vormi koha funktsioonis kasutasid lapsed vanemate hinnangul üle 75% juba 21 – 24kuuste vanuserühmas. Selles vanuserühmas oli näiteid toodud lühikese vormi (*õue*, *tuppa*, *lasteaeda*) ning vähesel määral ka sse-lõpulise vormi kasutamisest (*autosse*, *voodisse*). Argus ja Bauer (2020) märkisid sisseütleva (lühikese vormi) käändevormi produktiivset kasutamist juba enne kaheaastaseks saamist ning aglutinatiivse ehk sse-sisseütleva kasutamist keskmiselt 9 kuud pärast lühikest sisseütlevat. Käesolevas uuringus langes vormi kasutusprotsent järgmises vanuserühmas alla 75, mida võis põhjustada nii väike valim kui ka laste erinev arengutempo. Shipley ja McAfee (2009) järgi võibki väikelapse arengutempo olla väga erinev ning rangeid vanusepiiranguid ei soovitata järgida. Alates 27 – 30kuust oli kasutusprotsent püsivalt üle 75, seega võis sisseütleva käände kasutamise alates sellest vanusest lugeda lastele jõukohaseks. Kui Argus ja Bauer tõid välja pika sisseütleva

käändevormi tunduvalt hilisema ilmumise laste kõnesse, siis antud uuringus märkisid osad vanemad näidetena paralleelselt nii lühikese kui ka sse-lõpulise vormi kasutamist. Samas ei saa seda üldistada, kuna näidete toomine oli vastajatele vabatahtlik ning kõik vanemad ei märkinud näiteid. Seesütleva käände vorm ilmus vanemate hinnangul laste kõnesse veidi hiljem (33 – 36kuuselt) kui sisseütleva käände vorm.

Väliskohakäändevormidest olid Arguse (2004) andmetel esimesena produktiivsed alaleütleva käände vormid adressaadi rollis ning peale 2aastaseks saamist lisandus kohta tähistavaid alaleütleva käände vorme. Ka antud uuringus olid esimesed näited alaleütleva käände vormide kasutamisest adressaadi rollis (*emmele, issile, titale, vennale*) ning vähemal määral koha funktsioonis (*toolile, voodile*). Uuringu kohaselt muutus lastele alaleütleva käände vorm adressaadi ja koha funktsioonis jõukohaseks 33 – 36kuuselt, st vormi kasutusprotsent oli üle 75. Argus (2004) märkis, et esimestena ilmuvad laste kõnesse käändevormid, mis annavad võimaluse ise tegevusi juhtida. Suunda näitavad kohakäändevormid nagu sisse- ja alaleütlev on Arguse (2008b) sõnul lapse jaoks olulisemad kui lähtekohta näitavad vormid (Argus, 2008b). Oluliselt vähem oli vastustes märgitud ainsuse käändsõnavormidest alaltütleva käände ning ilmaütleva käände vormi. Uuringutulemustest võis järeldada, et need vormid ei ole veel lastele jõukohased. Ka Argus ja Bauer (2020) märkisid kohakäändetest kõige hiljem ilmuvaks alaltütleva käände vormi (esimesed ilmumised uuritud lastel 24, 27 ja 37kuuselt) ning ilmaütleva käände vormi nad uuritud kõnesalvestistes (vanuses 15 – 40 kuud, 19 – 37 kuud ja 15 – 68 kuud) ei leidnud. Lisaks eeldatud käändevormidele kasutasid käesolevas uuringus 33 – 36kuused lapsed kaasaütleva käände vormi veidi alla 75% määra (72,2), mis näitas, et ka kaasaütleva käände vorm oli enne 3aastaseks saamist muutumas jõukohaseks.

Teise uurimisküsimusega sooviti teada, milliseid pöördõnavorme ja millistes vanuserühmades kasutas üle 75% lastest. Kolmanda hüpoteesiga oletati, et 18 – 24kuune laps kasutab käskiva kõneviisi 2. pööret ainsuses ning eitust. Käskiva kõneviisi 2. pööret ainsuses ja eitust hakkasid lapsed uuritud käänd- ja pöördõna vormidest kõige varem kasutama. Saadud tulemused ühtisid kirjanduse andmetega, kus on leitud, et verbi morfoloogia hakkab arenema mõnevõrra varem kui noomeni morfoloogia ning esimeste pöördõnavormidena on kirjeldatud käskiva kõneviisi 2. pöörde ja eituse ilmumist kõnesse (Argus, 2004, 2008b, Stolt et al., 2009, Vihman & Vija, 2006). Vanuseliselt muutusid lastele käskiva kõneviisi 2. pööre ja eituse jõukohaseks sarnaselt Arguse ja Baueri (2020) uuringus ilmnenu tulemustega. Eitust kasutasid vanemate hinnangul üle 75% 18 – 21kuustest, käskiva kõneviisi 2. pööret 75% 21 – 24kuustest lastest. Seega sai hüpotees uuringu käigus kinnitust.

Käskivat kõneviisi kasutasid 30 – 36kuuselt juba kõik uuringus osalenud lapsed, mis näitas, et grammatiline vorm oli selleks vanuseks omandatud. Üks lapsevanem kommenteeris küsimustikus, et sõnavorm *anna* oligi lapse esimesi sõnu. Arguse (2008b) sõnul on eitav kõne ja käskiv kõneviisi olulised laste varases keelelises arengus, kuna need vormid annavad lapsele võimaluse millestki keelduda, midagi soovida või ise tegevusi juhtida, st omavad pragmaatilist tähtsust.

Neljanda hüpoteesiga oletati, et 24 – 30kuune laps kasutab ma- ja da-tegevusnime ning oleviku 1. ja 3. pööret ainsuses. Ma- ja da-tegevusnimed olid vanemate hinnangul vanuseliselte järgmised vormid peale käskivat kõneviisi ja eitust. Käesolevas uuringus kasutasid lapsed da-tegevusnime 21 – 24kuuselt üle 75%, st varem, kui eeldati. Vanemate näidetes oli da-tegevusnimi mitmel juhul toodud koos eitusega (*ei taha tududa, ei taha juua, ei tohi panna*). Sarnaselt leidsid Argus ja Bauer (2020) laste keelematerjalist da-tegevusnime kasutamist enne 2aastaseks saamist. Kui Arguse ja Baueri (2020) uuringus esines ka ma-tegevusnimi enne lapse 2aastaseks saamist, siis antud uuringus sai ma-tegevusnimi lastele jõukohaseks peale 2aastaseks saamist, st üle 75% 24 – 27kuustest lastest kasutasid vormi. Ma-tegevusnime puhul olid mitmed näited toodud koos käskiva kõneviisiga (*tule mängima, tule kiikuma, tule sööma*).

Kirjanduses avaldatud uuringutulemuste põhjal on esimestest kasutusse ilmuvatest oleviku pöördevormidest kindla kõneviisi kolmas pööre (Argus, 2004, 2008b; Argus & Bauer, 2020; Stolt et al., 2009; Vihman & Vija, 2006), mida antud uuringus kasutasid 24 – 27kuused lapsed üle 75%. Arguse ja Baueri (2020) andmetel oli järgmisena ilmuv pöördevorm esimene pööre. Vanemate hinnangul kasutasid ka käesolevas uuringus 27 – 30kuused lapsed oleviku 1. pööret ainsuses. Uuringule püstitatud hüpotees sai kinnitust ning täpsustust da-tegevusnime puhul, kus ilmnis sõnavormi eeldatust varasem kasutamine.

Vihman ja Vija (2006) tõid välja 2aastastel lastel kasutuses olevateks oleviku ainsuse pöörded ning lihtmineviku 3. pöörde ainsuses. Padrik jt (2016) märkisid 3aastastel tegusõnavormidest keerukamatena minevikuvormid, millest eristus lihtmineviku 3. pööre ainsuses. Käesolev uuring näitas, et mineviku pööretest kasutasid 33 – 36kuused lapsed enim 3. pööret ainsuses, mille kasutusprotsent jäi küll veidi alla 75% määra (73,7%). Seega võis järeldada, et lihtmineviku 3. pööre ainsuses oli 33 – 36kuustele lastele muutumas jõukohaseks vormiks.

Kolmanda uurimisküsimusega sooviti teada, milliseid tagasõnu ja isikulisi asesõnu ning millistes vanuserühmades kasutas vanemate hinnangul üle 75% lastest.

Viienda hüpoteesiga oletati, et 24 - 30kuune laps kasutab kõnes sihtkohta ja asukohta

väljendavaid tagasõnu (*peale, peal, sisse, sees, alla, all*) ning viitab endale asesõnaga. Tagasõnadest olid kõigis vanusegruppides kergemad, sarnaselt kohakäänetele, sihtkohta ja asukohta väljendavad ning raskemad lähtekohta väljendavad sõnad. Erandiks oli sõna *eest*, mille kasutamist oli märgitud vanemate poolt rohkem, võrreldes sihtkohta väljendava sõnaga *ette*. Seda võis mõjutada sõna esinemise sagedus sisendkeeles või olulisus lapse jaoks. Argus (2007) väitis, et lapsele suunatud kõnes sagedamini esinevad kategooriad ja lekseemid omandatakse varem ning lapse keeleline sisend on üheks kõne arengut mõjutavaks teguriks (Kõrgesaar & Kapanen, 2016).

Käesolevas uuringus ületas vanemate hinnangul 75% määra tagasõnade *alla* ja *all* kasutamine 27 – 30kuuste laste poolt ning vanemad olid hindamisel kindlad, st kahtlevaid vastuseid esines minimaalselt. Ka tagasõna *sisse* kasutas üle 75% 27 – 30kuustest lastest. Nendele andmetele toetudes võis järeldada, et sõnad *sisse, alla* ja *all* on 27 – 30kuustel lastel kindlalt kasutuses. Tagasõna *sees* kasutasid lapsed 75% 24 – 27kuuste vanusegrupis, kuid uuringu andmete põhjal toimus järgmises vanusegrupis tagasilangus. Alates 30 – 33kuuste vanusegrupist kasutasid sõna *sees* üle 75% lastest. Käesoleva uuringu kohaselt kasutasid tagasõnu *peale* ja *peal* 33 – 36kuused lapsed üle 75%, mis oli hiljem, kui oletati. Seega sai püstitatud hüpotees tagasõnade kasutamise osas osaliselt kinnitust. Selgus, et sõnu *peale* ja *peal* kasutasid uuringus alles 33 – 36kuused lapsed. Üle 75% juhtudest kasutasid lapsed veel asukohta väljendavaid tagasõnu *ees* ja *taga* 33 – 36kuuste vanuserühmas. Uuringus ilmnes, et tagasõnade kasutamine on lastel selles vanuses veel ebaühtlane ja suhteliselt vähene.

Isikulistest asesõnadest ilmus laste kõnesse esimesena sõna *mina*, mida kasutasid lapsed alates 24 – 27kuuste vanusegrupist üle 75%. Vija (2007) tõi samuti välja esimese asesõnana *mina* kasutamist, mis on mõjutatud väikeseid lapsi iseloomustavast enesekesksusest. Tema andmetel leidis üksikuid näiteid sõna *mina* kasutamisest lastel umbes 2aastaselt. Enne isikulise asesõna *mina* omandamist kasutab laps endast rääkimisel pärisnime ja 3. pööret, mille kohta olid vanemad ka käesolevas uuringus toonud mõned näited (*nt Maia hüppab, Anni ronib*). Asesõna ilmumisel kõnesse võib esineda sellises lauseehituses nime asendamist asesõnaga, kus tekib koos sõnaga *mina* vale pöördelõpu kasutamine (Vija, 2007). Ühel juhul oligi vanem toonud 24 – 27kuuste vanusegrupis sarnase näite (*Mina hüppab sülle*), kus laps oli pärisnime asendanud endast rääkides asesõnaga. Kui asesõna *mina* osutus lastele jõukohaseks 24 – 27kuuste vanusegrupis, siis isikulise asesõna ja tegusõna ühildumiseks vajalik vorm – ainsuse 1.pööre – muutus jõukohaseks hiljem, 27 – 30kuuste vanuserühmas. Seega võis järeldada, et 27 – 30kuused lapsed kasutasid endast rääkides isikulist asesõna koos

ainsuse 1. pöördega ning püstitatud hüpotees isikulise asesõna *mina* kasutamise osas sai kinnitust.

Asesõna *sina* ilmus laste kõnesse vanemate hinnangul hiljem – sõna kasutasid üle 75% 33 – 36kuused lapsed. Vija (2007) analüüsitud kõnelindistuste andmetel esines lapse kõnes asesõna *sina* kolm korda vähem kui sõna *mina*. Asesõna *sina* ja tegusõna ühildumiseks vajaliku grammatilise vormi (ainsuse 2. pööre) kasutamise protsent jäi 33 – 36kuuste vanusegrupis vanemate hinnangul vähesel määral alla 75%. Kui isikuline asesõna *sina* oli 33 – 36kuustele lastele kohane, siis ainsuse 2. pöörde kasutamine hakkas alles muutuma jõukohaseks. 1. ja 2. isiku puhul võis täheldada tendentsi, kus isikulised asesõnad ilmuvad vanemate hinnangul kasutusele pisut varem kui vastavad tegusõna vormid.

Asesõna *tema* kasutamine jäi vähesel määral alla 75% (73,7%), mis näitas, et asesõna *tema* hakkas 30 – 36kuustele lastele muutuma jõukohaseks. Ainsuse 3. pööret, kasutasid lapsed isikulisest asesõnast *tema* tunduvalt varem (24 – 27kuuselt) koos pärisnime või üldnimega ning asesõna *tema* ilmus kõnesse alles hiljem. Seega ilmnes 3. isiku puhul erinev tendents, võrreldes 1. ja 2. isikuga. Vija (2007) tõi välja, et enne isikuliste asesõnade ilmutumist viitas laps endale ja vestluspartnerile pärisnime või üldnimega ning kasutas oleviku 3. pööret ainsuses, sarnaselt kasutas ka ema kaheaastasega suheldes valdavalt lapse nime ja endast rääkides sõna *emme*. 3. pöörde puhul sai laps rääkida 3. isikust, kasutades pärisnime või üldnime ning vajadus asesõnaga viitamiseks tekkis hiljem.

Neljanda uurimisküsimusega sooviti teada, kas ja missugune erinevus ilmnes poiste ja tüdrukute vahel grammatiliste vormide kasutamisel. Kuuenda hüpoteesiga oletati, et 18 – 36kuused tüdrukud on grammatiliste oskuste poolest samaealiste poistega võrreldes arengus ees. Antud hüpotees leidis uuringus kinnitust osaliselt. Maailmas on teadusuuringutes leitud erinevusi tüdrukute ja poiste sõnavara ning grammatiliste oskuste arengus (Eriksson et al., 2012; Ghassabian et al., 2014; Schults, 2016; Schults et al., 2012; Silva et al., 2017; Tammemäe, 2008; Rescorla et al., 2005; Urm & Tulviste, 2016). Eriksson jt (2012) kirjeldasid esindusliku valimiga (kaasatud oli 10 erinevat Euroopa keelekogukonda) uuringus tüdrukute ja poiste varaste kahesõnaliste lausungite analüüsimise tulemust, kus tüdrukutest ühendas sõnu 75,0% ning poistest 69,3%, mis nende sõnul kinnitas tüdrukute vähest edumaad poiste ees varases kõne arengus. Tulemused põhinesid 9082 16 – 30 kuuse lapse andmetel, mis koguti MacArthuri suhtlemise arengu testi (CDI) „Sõnad ja laused“ vastavasse keelde kohandatud versioonidega. Eriksson jt (2012) said uuringule püstitatud hüpoteesile – tüdrukud on varase keelelise arengu poolest poistest ees (kuni 30kuuni) – kinnituse. Tammemäe (2008) leidis 24 – 35kuuste laste uuringus, et tüdrukud saavutasid

parema tulemuse kõne mõistmise testimisel Reynelli testiga, mis oli ka statistiliselt oluline, kuid sõnavara arengu testimisel HYKS testiga olulist erinevust ei ilmnenud. Käesolevas uuringus ilmnes tüdrukute ja poiste keelendite kasutamises mõningal määral erinevusi. Kõigi uuritud grammatiliste vormide keskmiste kasutusprotsentide võrdluses (tüdrukutel 48,9% ja poistel 42,8%) olid tüdrukud veidi ees võrreldes poistega, kuid see erinevus ei olnud statistiliselt oluline.

Uuringutulemustest järelduste tegemisel on piiranguks väike valim, kus erinevates vanuserühmades oli ainult 20 – 24 last. Kuna laste areng kulgeb varases eas väga erinevalt, siis testis osalejate vähesus võis kallutada mõne vanuserühma tulemusi. Seega ei saa teha uurimustulemuste põhjal üldistavaid järeldusi. Samuti on vaja arvestada, et lapse hindajaks oli lapsevanem. Kuigi vanemate hinnangud on üha laialdasemalt kasutusel (Dale & Fenson, 1996; Stolt et al., 2008) ning lapsevanemad tunnevad oma last kõige paremini, siis alati ei pruugi nad teadvustada väikelapse keeleprobleeme ega märgata arengus viivitusi (Thomas et al., 2019). Käesolevas küsimustikus paluti vanematel tuua ka näiteid enda laste kõnest, mis andis võimaluse veenduda, kas nad on õigesti küsimust mõistnud. Asjakohased näited lisasid vanemate hinnangutele usaldusväärust. Küsimustikus oli võimalik valida vastuseks ka „ei tea“ juhul, kui vanem ei olnud oma lapse vormikasutuses kindel. Vanemad kasutasid seda võimalust vähem vormide puhul, mis ilmusid laste kõnesse varem, st nad olid rohkem kasutatavate vormide puhul oma vastustes kindlamad. Näiteks ühe esimesena kõnesse ilmuv grammatilise vormi – eituse – puhul ei märgitud ühtegi „ei tea“ vastust. Rohkem ebakindlust valmistasid vormid, mis ilmusid kõnesse hiljem ning esinesid harvem. Kui näiteks ainsuse omastava käändevormi puhul oli kahtlevaid vastuseid kõikide vanuserühmade peale 2, siis mitmuse omastava puhul 18. Samuti olid vanemad kindlamad oleviku ainsuse 3. pöörde kasutamises (kõigis vanuserühmades kokku 3 „ei tea“ vastust) ning ebakindlad, hinnates oleviku mitmuse 3. pöörde kasutamist (igas vanusegrupis 1 – 3 „ei tea“ vastust). Saadud tulemuste üldistamiseks tuleks läbi viia uurimisi suuremal valimil, mis võimaldavad saada täpsemaid andmeid 1,5 – 3aastaste laste grammatilistest oskustest.

Käesoleva vanemate hinnangutel põhineva uuringu tulemused näitasid sarnaselt eelnevalt kirjanduses avaldatule verbi morfoloogia mõnevõrra varasemat arengut võrreldes noomeni morfoloogiaga (Argus, 2004, 2008; Padrik et al., 2016; Argus & Bauer, 2020). Esimesena ilmusid laste kõnesse käskiva kõneviisi 2. pöörde vorm ja eitus, millele järgnesid ma- ja da-tegevusnimed ning oleviku 3. pöörde ainsuses. Käändevormidest olid varem kõnesse ilmutavad ainsuse omastava ja osastava ning mitmuse nimetava käände vormid. Üldistavalt

võib öelda, et antud uuringu tulemused olid analoogsed eelnevatele üksikjuhtumitel läbiviidud uuringute tulemustele, st järgisid väikelaste grammatiliste vormide ilmumisel sarnast mustrit. Magistritöö väärtusena tooksin välja, et uuring näitab 1,5 – 3aastaste laste grammatika arengu ebahühtlust ja individuaalseid eripärasid. Paljusid vorme lapsed selles vanuses veel ei kasuta ning uuring toob välja just need vormid, mis enamikel lastest antud vanuses olemas on, aidates spetsialiste eristada normivariatsioone eripärasest arengust. Kirjeldatud grammatiliste vormide ajalist ilmumist laste kõnesse (vt lisa 2) on võimalik kasutada Rossetti testi kohandamisel: tulemuste alusel on võimalik asendada Rossetti testi inglise keele eripärasest lähtuvad küsimused eesti laste keelelist arengut hindavata küsimustega. Grammatiliste vormide kasutamise vanuselised kriteeriumid toetavad ka väikelaste vanemaid ning lasteasutuste töötajaid laste kõne arengu hilinemise märkamisel.

Tänuõnad

Täna südamest juhendajaid Marika Padrikut ja Helen Saareoja, kelle soovitusel ja nõuanded suunasid ja toetasid. Täna kõiki lasteasutuste juhte, kes edastasid ankeedi lastevanematele ning suur tänu lastevanematele, kes osalesid uuringus. Täna väga oma perekonda toetuse ja mõistmise eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Helle Randoja

/allkirjastatud digitaalselt/

Kuupäev: 06.01.2022

Kasutatud kirjandus

- Argus, R. (1994). *Lause areng ühe lapse keeles vanuses 1.6 – 4.0* (lõputöö). Tartu: TÜ Eesti keele kateeder.
- Argus, R. (2004). Eesti keele käändesüsteemi omandamine: esimestest sõnadest miniparadigmadeni. *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 49. Loetud aadressil <https://www.emakeeleselts.ee/esa/esa49.htm>
- Argus, R. (2007). Kolmikute keeleline areng ja individuaalsed erinevused muutemorfoloogia omandamisel. *Keel ja Kirjandus*, 3, 189-202. Loetud aadressil <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=14655>
- Argus, R. (2008a). *Eesti keele muutemorfoloogia omandamine: analüütiline ülevaade*. Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid, 1736-3667. https://www.ester.ee/record=b2380431*est
- Argus, R. (2008b). Kuidas eesti laps vormimoodustuse omandab. *Oma Keel*, 1, 16–26. Loetud aadressil <https://www.emakeeleselts.ee/omakeel/index.php?leht=17>
- Argus, R. (2009) The Early Development of Case and Number in Estonian. *Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective*. 111-152. doi: 10.1515/9783110217117.111
- Argus, R. & Bauer, A. (2020). Muutevormide ilmumine eesti keelt esimese keelena omandavate laste kõnnesse. *Philologia Estonica Tallinnensis*, 5. doi:10.22601/PET.2020.05.01
- Argus, R. & Parm, S. (2010). Eesti keele ajakategooria omandamisest – ajavormid ja ajasõnad. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat* 6(6), 25 – 41. doi:10.5128/ERYa6.02
- Argus, R., Rüütmaa, T. & Verschik, A. (2021). Mitmekeelsus, esimese ja teise keele omandamine. Peamistest teooriatest, uuringutulemustest ja õpetamismeetoditest Kirjandusülevaade. *Haridus- ja Teadusministeeriumi 2013-2021 tellitud või läbi viidud uuringud*. Tallinna Ülikool. Loetud aadressil <https://www.hm.ee/et/tegevused/uuringud-ja-statistika-0>
- Aro, T., Laakso, M., Määttä, S., Tolvanen, A. & Poikkeus, A. (2014). Associations between

- toddler-age communication and kindergarten-age self-regulatory skills. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 57(4), 1405–17. doi: 10.1044/2014_JSLHR-L-12-0411.
- Bagnato, S. J. (2007). *Authentic Assessment for early childhood intervention*. London: Guildford Press
- Bishop, D. V. M., & McDonald, D. (2009). Identifying language impairment in children: Combining language test scores with parental report. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 44(5), 600–615. <https://doi.org/10.1080/13682820802259662>
- Capone Singleton, N. (2018). Late Talkers: Why the Wait-and-See Approach is Outdated. *Pediatric Clinics of North America on Pediatric Speech and Language: Perspectives on Inter-Professional Practice*, 65(1), 13–29. <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2017.08.018>
- Conti-Ramsden, G. & Durkin, K. (2012). Language Development and Assessment in the Preschool Period. *Neuropsychology Review*, 22, 384–401. doi: 10.1007/s11065-012-9208-z
- Copple, C., & Bredekamp, S. (2009). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8* (3rd ed.). Washington, DC: NAEYC.
- Crais, E. R. (2011). Testing and Beyond: Strategies and Tools for Evaluating and Assessing Infants and Toddlers. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools* 42, 341–364. [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2010/09-0061\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2010/09-0061))
- Dale, P. S., Price, T.S., Bishop, D.V., Plomin, R. (2003). Outcomes of early language delay: I. Predicting persistent and transient language difficulties at 3 and 4 years. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 46(3), 544–60. doi: 10.1044/1092-4388(2003/044).
- Dale, P. S. & Fenson, L. (1996). Lexical development norms for young children. *Behavior Research Methods* 28(1), 125–127. doi:10.3758/BF03203646
- Deen, K. U. (2012). The morfosyntax interface. In L. Bavin (Ed.), *Cambridge handbook of child language* (pp. 259–280). Cambridge: Cambridge University Press. Loetud aadressil: <http://www2.hawaii.edu/~kamil/Deen2012.pdf>
- Desmarais, C., Sylvestre, A., Meyer, F., Bairati, I., Rouleau, N. (2008). Systematic review of the literature on characteristics of late-talking toddlers. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 43 (4), 361 — 389. doi: 10.1080/13682820701546854

- Desmarais, C., Sylvestre, A., Meyer, F., Bairati, I., Rouleau, N. (2010). Three Profiles of Language Abilities in Toddlers With an Expressive Vocabulary Delay: Variations on a Theme. *Journal of Speech Language and Hearing Research*, 53(3), 699-709. doi: 10.1044/1092-4388(2009/07-0245)
- Dressler, W. (2003). Morphological Typology and First Language Acquisition: Some Mutual Challenges. *Morphology and Linguistic Typology, On-line*. doi: <https://doi.org/10.26220/mmm.2360>
- Ellis, E. M. & Thal, T. J. (2008). Early Language Delay and Risk for Language Impairment. *Perspectives on Language Learning and Education volume*, 15 (3), 93-100. <https://doi.org/10.1044/lle15.3.93>
- Eriksson, M., Marschik, P. B., Tulviste, T., Almgren, M., Pereira, M. P., Wehberg, S., ..., Gallego, C. (2012). Differences between girls and boys in emerging language skills: Evidence from 10 language communities. *British Journal of Developmental Psychology* 30, 326–343. doi: <https://doi.org/10.1111/j.2044-835X.2011.02042.x>
- Everitt, A., Hannaford, P., & Conti-Ramsden, G. (2013). Markers for persistent specific expressive language delay in 3-4-year-olds. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 48(5), 534-553. doi:10.1111/1460-6984.12028
- Farquharson, K., Hogan, T. P., Hoffman, L., Wang, J., Green, K. F., Green, J. R. (2018). A longitudinal study of infants' early speech production and later letter identification. *PLOS One*. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0204006>
- Feldman, H. M. (2019). How Young Children Learn Language and Speech. *Pediatrics in Review*, 40 (8), 398-411. doi: <https://doi.org/10.1542/pir.2017-0325>
- Fernald, A. & Marchman, V. A. (2012). Individual Differences in Lexical Processing at 18 Months Predict Vocabulary Growth in Typically Developing and Late-Talking Toddlers. *Child Development*, 83(1), 203-22. doi: 10.1111/j.1467-8624.2011.01692.x
- Gábor, B & Lukács, Á. (2012). Early morphological productivity in Hungarian: evidence from sentence repetition and elicited production. *Journal of Child Language*, 39 (2), 411-442 doi:10.1017/S0305000911000110
- Ghassabian, A., Rescorla, L., Henrichs, J., Jaddoe, V. W., Verhulst, F. C. & Tiemeier, H. (2013). Early lexical development and risk of verbal and nonverbal cognitive delay at school age. *Acta Paediatrica* <https://doi.org/10.1111/apa.12449>
- Glennen, S. & Masters, M. G. (2003). Typical and Atypical Language Development in Infants and Toddlers Adopted From Eastern Europe. *American Journal of Speech-Language Pathology*. [https://doi.org/10.1044/1058-0360\(2003/er01\)](https://doi.org/10.1044/1058-0360(2003/er01))

- González Osóres, G. & Vásquez Caicedo, S. L. L. (2012). *Adaptación de la Prueba Rossetti Infant- Toddler Language Scale para evaluar la comunicación y el juego en niños de 24 a 36 meses en instituciones educativas públicas y privadas de los distritos de Lince, Pueblo Libre, San Miguel, Magdalena y Jesús María. Tesis para optar el grado de Magíster en Fonoaudiología. Pontificia Universidad Católica del Perú.*
http://tesis.pucp.edu.pe/repositorio/bitstream/handle/20.500.12404/1643/GONZALES_GABRIELA_LEYVA_SONIA_ADAPTACION_ROSSETTI.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Haapsamo, H., Kuusikko-Gauffin, S., Carter, A.S., Pollock-Wurman, R., Ebeling, H., Joskitt, L., ... Moilanen, I. (2012). A Pilot Longitudinal Follow-Up Study of the Brief Infant Toddler Social-Emotional Assessment (BITSEA) in Northern Finland: Examining Toddlers' Social-Emotional, Behavioural and Communicative Development. *Early Child Development and Care*, 182(11), 1487-1502. doi: 10.1080/03004430.2011.622756
- Hallap, M., Padrik, M., & Raudik, S. (2014). Käänevormide kasutusoskus eakohase arenguga vene-eesti kakskeelsetel ning spetsiifilise kõnearengu puudega ükskeelsetel lastel. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 10, 73-90.
doi:10.5128/ERYa10.05
- Hallap, M., Padrik, M. (2008). *Lapse kõne arendamine: praktilisi soovitusi kõnelise suhtlemise kujundamisel*. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Hallap, M., Padrik, M. & Raudik, S. (2019). *Jänku test: 3 – 4-aastaste laste kõne test*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Hallap, M., Schults, A. (2017). Eesti laste esmane sõnavara ja selle kujundamine. *Eripedagoogika*, 53, 59 – 66.
- Henrichs, J., Rescorla, L., Donkersloot, C., Schenk, J. J., Raat, H., Jaddoe, V. W. V., Hofman, A., Verhulst, F. C., Tiemeier, H. (2012). Early Vocabulary Delay and Behavioral/Emotional Problems in Early Childhood: The Generation R Study. *Journal of Speech Language and Hearing Research* 56(2), 553-66. doi:10.1044/1092-4388(2012/11-0169)
- Kapanen, A. (2014). Sissevaade varasesse eesti keele süntaksi omandamisse. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 10, 139-155. Loetud aadressil <http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa10.09>
- Karlep, K. (1998). *Psühholingvistika ja emakeeleõpetus*. Tartu Ülikooli Kirjastus

- Kiive, E. (2017). Varajase sekkumise olulisusest ajuteadmiste taustal. *Eripedagoogika*, 53, 3-7.
- Kuvač-Kraljević J, Blaži A, Schults A, Tulviste T, Stolt S. (2021). Influence of internal and external factors on early language skills: A cross-linguistic study. *Infant Behavior and Development* 63 (5 – 6). doi: 10.1016/j.infbeh.2021.101552
- Kõrgesaar, H. (2016). *Eesti hoidjakeele pragmaatilised erijooned ja dünaamika ning mõju lapse kõne arengule*. Doktoritöö. Tallinna Ülikool. Loetud aadressil <https://www.etera.ee/zoom/27231/view?page=3&p=separate&tool=info&view=0,0,2067,2834>
- Kõrgesaar, H. & Kapanen, A. (2016). Kust see laps need laulud võtab ehk keeleline sisend ja väljund luubi all. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 12; 125 – 139. doi:10.5128/ERYa12.08
- Larson, C.A., Chabal, S. & Marian, V. (2016). Chapter three: Bilingual language assessment in early intervention: a comparison of single versus dual-language testing. Gitsaki, C. & Coombe, C. *Current Issues in Language Evaluation, Assessment and Testing: Research and Practice*. Cambridge Scholars Publishing Loetud aadressil 2016LarsonChabalMarianEIchapter.pdf
- Le Normand, M.T., Moreno-Torres, I., Parrisé, C. & Dellatolas, G. (2013). How Do Children Acquire Early Grammar and Build Multiword Utterances? A Corpus Study of French Children Aged 2 to 4. *Child Development*, 84(2), 647-661. doi: 10.1111/j.1467-8624.2012.01873.x
- Manning, L. M., Roberts, M. Y., Estabrook, R., Petitclerc, A., Burns, J. L., Briggs-Gowan, M., Wakschlag, L. S. & Norton, E. S. (2019). Relations between toddler expressive language and temper tantrums in a community sample. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 65. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2019.101070>
- Marjanovič-Umek, L., Fekonja-Peklaj, U. & Podlesek, P. (2013). Characteristics of early vocabulary and grammar development in Slovenian-speaking infants and toddlers: a CDI-adaptation study. *Journal of Child Language*, 40, 779-798. doi:10.1017/S0305000912000244
- Moreno, A. J. & Klute, M. M. (2011). Infant–toddler teachers can successfully employ authentic assessment: The Learning Through Relating system. *Early Childhood Research Quarterly*, 26 (4), 484-496. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2011.02.005>
- Ninio, A. (2001). Pragmatic keywords and the first combining verbs in children's speech. *First Language*, 21(63), 433-460. doi:10.1177/014272370102106309

- Oryadi-Zanjani, M. M., Vahab, M., Rasouli, J., Ghasemi, S., Yazdizade, A. (2016). Center-Based Care and Language Development: A Pilot Study on 6-15 Month-Old Persian-Speaking Children. *Journal of Rehabilitation Sciences and Research*, 1 – 4.
https://jr.sr.sums.ac.ir/article_41084_d01e839c2e620af6b2c34ee1278a9ca3.pdf
- Padrik, M. (2016). Alakõne. M. Padrik & M. Hallap (toim), *Kommunikatsioonipuuded lastel ja täiskasvanutel: märkamine, hindamine ja teraapia* (lk 305 – 352). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Padrik, M., Hallap, M. & Raudik, S. (2016). 3–4aastaste eesti laste kõne grammatiline profiil. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4(2), 30–59. doi:
<http://dx.doi.org/10.12697/eha.2016.4.2.03>
- Ramskar, M., Dye, M., Blevins, J. P., Baayen, H. (2018). Morphological development. *Handbook of Communication Disorders*, 181-202. De Gruyter Mouton.
 doi:10.1515/9781614514909-010
- Rescorla, L., Dahlsgaard, K. & Roberts, J. (2000). Late-talking toddlers: MLU and IPSyn outcomes at 3;0 and 4;0. *Journal of Child Language*, 27(3), 643-64.
 doi:10.1017/S0305000900004232
- Rescorla, L., Bernstein Ratner, N., Jusczyk, P. & Jusczyk, A. M. (2005). Concurrent Validity of the Language Development Survey: Associations With the MacArthur–Bates Communicative Development Inventories: Words and Sentences. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 14, 156 –163. doi:10.1044/1058-0360(2005/016)
- Rescorla, L., Turner, H., L. (2015). Morphology and Syntax in Late Talkers at Age 5. *Journal of Speech, Language and Hearing Research* 58(2), 434–444. doi:
 10.1044/2015_JSLHR-L-14-0042
- Rice, M. L., Taylor, C., & Zubrick, S. (2008). Language outcomes of 7-year-old children with or without a history of late language emergence at 24 months. *Journal of Speech and Hearing Research*, 51, 394-407. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2008/029\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2008/029))
- Rossetti, L. M. (1996). *Communication Intervention. Birth to Three*. San Diego: Singular Publishing Group, Inc.
- Rossetti, L. (2006). *The Rossetti Infant-Toddler Language Scale*. Austin: Pro-Ed. Inc.
- Salasoo, T. (2010). Laste esimesed eestikeelsed omadussõnad. *ESUKA – JEFUL*, 1 (1), 57 – 80. doi: <https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.1.04>
- Schults, A. (2016) *First words of Estonian children: early communicative development*

(doktoriväitekirj).

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/51571/schults_astra.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Schults, A., Tulviste, T., Konstabel, K. (2012). Early vocabulary and gestures in Estonian children. *Journal of Child Language*, 39, 664–686. doi:10.1017/S0305000911000225
- Shipley, K. G., McAfee, J. G. (2009). *Assessment in Speech-Language Pathology : A Resource Manual*. 4th Ed. Clifton Park, NY: Delmar Cengage Learning.
- Shonkoff, J. P. & Meisels, S. J. (2000). *Handbook of Early Childhood Intervention*. Cambridge University Press.
- Silva, C., Cadime, I., Ribeiro, I., Santos, S., Santos, A. L. & Viana, F. L. (2017). Parents' reports of lexical and grammatical aspects of toddlers' language in European Portuguese: Developmental trends, age and gender differences. *First Language*, 37(3), 267-284. doi:10.1177/0142723716689274
- Silva, P. A., Williams, S. & McGee, R. (1987). A longitudinal study of children with developmental language delay at age three: Later intelligence, reading and behaviour problems. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 29(5), 630–640. doi:10.1111/j.1469-8749.1987.tb08505.x
- Stolt, S., Haataja, L., Lapinleimu, H. & Lehtonen, L. (2008). Early lexical development of Finnish children - a longitudinal study. *First Language*, 28(3), 259-279. doi:10.1177/0142723708091051
- Stolt, S., Haataja, L., Lapinleimu, H., Lehtonen L. (2009). Associations between lexicon and grammar at the end of the second year in Finnish children. *Journal of Child Language* 36(4), 779-806. doi:10.1017/S0305000908009161
- Zambrana, I. M., Pons, F., Eadie, P. & Ystrom, E. (2014). Trajectories of language delay from age 3 to 5: Persistence, recovery and late onset. *International Journal of Language & Communication Disorders* 49(3), 304–316. doi:10.1111/1460-6984.12073
- Tammemäe, T. (2008). *Kahe- ja kolmeaastaste eesti laste kõne arengu tase Reynelli ja HYKS testi põhjal ning selle seosed koduse kasvukeskkonna teguritega* : doktoriväitekirj. Tallinna Ülikool
- Tartu Ülikool. (kuupäev puudub). *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Loetud aadressil <http://samm.ut.ee/avaleht>
- Thomas, S., Schulz, J. & Ryder, N. (2019). Assessment and diagnosis of Developmental

- Language Disorder: The experiences of speech and language therapists. *Autism & Developmental Language Impairments*, 4, 1–12. doi: 10.1177/2396941519842812
journals.sagepub.com/home/dli
- Tomasello, M. (2006). Construction grammar for kids. *Constructions SVI–SVII*, 1–23.
- Tulviste, T. (2011). Psühholoogia ja keeleteaduse piirimail – psühholingvistika. *Oma Keel*, 2. Emakeele Selts. Loetud aadressil
<https://www.emakeeleselts.ee/omakeel/index.php?leht=24>
- Urm, A. & Tulviste, T. (2016). Sources of individual variation in Estonian toddlers' expressive vocabulary. *First Language*, 36(6), 580–600. doi: 10.1177/0142723716673951
- Van der Linde, J., Swanepoel, D. W., Hanekom, L., Lemmer, T., Schoeman, K., Glascoe, F. P., Vinck, B. (2016). Early detection of communication delays with the PEDS tools in at-risk South African infants. *African Journal of Disability*, 5(1), a223. doi: <https://doi.org/10.4102/ajod.v5i1.223>
- Van Hecke, A. V., Mundy, P. C., Acra, C. F., Block, J. J., Delgado, C. E. F., Parlade, M. V., Neal, A. R., Meyer, J. A. and Pomares, Y. B. (2007). Infant Joint Attention, Temperament, and Social Competence in Preschool Children. *Child Development*, 78(1), 53–69. doi: 10.1111/j.1467-8624.2007.00985.x
- Vihman, V-A. (2018). Pilk laste keeleomandamisele: teoreetilistest alustest ja kvantitatiivsetest lähenemistest. [A look at language acquisition: Theoretical foundations and quantitative approaches.]. *Keel ja Kirjandus*, 8-9, 622–642. Loetud aadressil <https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=AKkeeljakirjandus201808>
- Vihman, M. & Vija, M. (2006). The acquisition of verbal inflection in Estonian: Two Case Studies. N. Gagarina, & I. Gülzow (Ed.), *The Acquisition of Verbs and their Grammar: The Effect of Particular Languages*, 269–295. Dordrecht: Springer. doi:10.1007/978-1-4020-4335-2_11
- Vija, M. (2007). Pronoomenid lapsekeeles: mõnda mina ja sina omandamisest. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 3, 373-384. DOI: <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa3.24>
- Watt, N., Wetherby, A. & Shumway, S. (2016). Prelinguistic Predictors of Language Outcome at 3 Years of Age. *Journal of Speech, Language & Hearing Research*, 49(6), 1224-1237. doi: 10.1044/1092-4388(2006/088)

LISAD

Lisa 1

Grammatiliste vormide küsimustik

Hea lapsevanem! Palun märkige ära, milliseid grammatilisi vorme Teie laps oma kõnes juba "kasutab" või "veel ei kasuta". Kui Te pole kindel, siis märkige vastuseks "ei tea". Märkige ära vastav vorm, kui laps kasutab seda vähemalt kolme erineva sõna puhul (nt alaleütleva vormi, kui laps ütleb: kassile, tädile, issile). Kui võimalik, siis lisage iga küsitud vormi juurde ka mõni oma lapse näide antud vormi kasutamisest lauses või sõnaühendis. Antud küsimustiku täitmine võib võtta aega orienteeruvalt kuni 30 minutit.

Palun märkige oma lapse sünnikuupäev:

Palun märkige selle küsimustiku täitmise kuupäev:

Palun märkige lapse vanusevahemik küsimustiku täitmisel:

Märkige ainult üks vastus

- 18 – 21 kuud
- 21 – 24 kuud
- 24 – 27 kuud
- 27 – 30 kuud
- 30 – 33 kuud
- 33 – 36 kuud

Palun märkige, kas Teie laps on poiss või tüdruk:

Poiss

Tüdruk

1. Mitmuse nimetav (kes? mis?) nt (need on) pallid, autod, kalad

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

2. Omastav (kelle? mille?) nt venna (auto), kassi (saba)

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

3. Mitmuse omastav (kelle? mille?) Nt kasside (sabad), autode (rattad)

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

4. Osastav (keda? mida?) nt (vaatan) autot, puud, kiisut, (tahan) vett, (viska) palli, (söüb) õuna

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

5. Mitmuse osastav (keda? mida?) nt (palju) õunu, lilli, autosid, kalu

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

6. Sisseütlev (kellesse? millesse? kuhu?) nt (panen) taskusse, kärusse, (lähen) poodi, tupp

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

7. Seesütlev (kelles? milles? kus?) nt (istun) autos, (on) poes, toas

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

8. Seestütlev (kellest? millest? kust?) nt (võta) kotist, (tuleb) õuest, poest

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

9. Alaleütlev (kellele? millele? kuhu?) nt emmele, puule, lauale

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

10. Alalütlev (kellel? millel? kus?) puul, emmel, laual

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

11. Alaltütlev (kellelt? millelt? kust?) nt puult, (võta) emalt, laualt

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

12. Ilmaütlev (kellela? milleta?) nt (ilma) emmeta, kammita, käruta

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

13. Kaasaütlev (kellega? millega?) nt (söüb) lusikaga, (mängib) autoga, palliga, emmega

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

14. Käskiv kõneviis, nt anna! aita! pane!

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta

Ei tea

Minu lapse näide:

15. Eitus, nt ei pane, ei maga

Märkige ainult üks vastus

Kasutab

Veel ei kasuta

Ei tea

Minu lapse näide:

16. Tegusõna mina vorm olevikus (mida teen?), nt (mina) söön, hüppan

Märkige ainult üks vastus

Kasutab

Veel ei kasuta

Ei tea

Minu lapse näide:

17. Tegusõna sina vorm oleviku (mida teed?), nt (sina) sööd, hüppad

Märkige ainult üks vastus

Kasutab

Veel ei kasuta

Ei tea

Minu lapse näide:

18. Tegusõna tema vorm olevikus (mida teeb?), nt (issi) sööb, hüppab

Märkige ainult üks vastus

Kasutab

Veel ei kasuta

Ei tea

Minu lapse näide:

19. Tegusõna meie vorm olevikus (mida teeme?), nt (meie) sööme, hüppame

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

20. Tegusõna teie vorm olevikus (mida teete?), nt (teie) sööte, hüppate

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

21. Tegusõna nemad vorm olevikus (mida teevad?), nt (nemad) söövad, hüppavad

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

22. Tegusõna mina vorm minevikus (mida tegin?), nt (mina) sõin, hüppasin

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

23. Tegusõna sina vorm minevikus (mida tegid?), nt (sina) sõid, hüppasid

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

24. Tegusõna tema vorm minevikus (mida tegi?), nt (issi) sõi, hüppas

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

25. Tegusõna meie vorm minevikus (mida tegime?), nt (meie) hüppasime, jõime

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

26. Tegusõna teie vorm minevikus (mida tegite?), nt (teie) hüppasite, jõite

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

27. Tegusõna nemad vorm minevikus (mida tegid?), nt (nad) hüppasid, jõid

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

28. da-tegevusnimi, nt (tahan) juua, hüpata

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

29. ma-tegevusnimi, nt (tule) mängima, sööma

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

30. Omadussõna võrdlus (keskvõrre), nt suurem, kiirem

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

31. Omadussõna võrdlus (ülivõrre), nt kõige suurem, kõige kiirem

Märkige ainult üks vastus

- Kasutab
- Veel ei kasuta
- Ei tea

Minu lapse näide:

32. Tagasõnade kasutamine

Märkige ainult üks vastus rea kohta

	kasutab	veel ei kasuta	ei tea
peale	☐	☐	☐
peal	☐	☐	☐
pealt	☐	☐	☐
sisse	☐	☐	☐
sees	☐	☐	☐
seest	☐	☐	☐
alla	☐	☐	☐

all	☐	☐	☐
alt	☐	☐	☐
ette	☐	☐	☐
ees	☐	☐	☐
eest	☐	☐	☐
taha	☐	☐	☐
taga	☐	☐	☐
tagant	☐	☐	☐

33. Asesõnade kasutamine

Märkige ainult üks vastus rea kohta

	kasutab	veel ei kasuta	ei tea
mina/ma	☐	☐	☐
sina/sa	☐	☐	☐
tema/ta	☐	☐	☐
meie/me	☐	☐	☐
teie/te	☐	☐	☐
nemad/nad	☐	☐	☐

Täname! Võite lisada oma kommentaarid antud küsimustiku täitmise kohta siia.

Lisa 2

Grammatilised vormid, mille kasutamisprotsent oli 75 või rohkem

	pöördevormid	käändevormid	tagasõnad	isikulised asesõnad
18-21 kuud	eitus			
21-24 kuud	käskiv kõneviis da-tegvusnimi			
24-27 kuud	ainsuse 3. pööre olevikus ma-tegevusnimi	omastav osastav mitmuse nimetav		mina
27-30 kuud	ainsuse 1. pööre olevikus	sisseütlev*	sisse alla all	
30-33 kuud			sees	
33-36 kuud	ainsuse 2. pööre olevikus ainsuse 3. pööre minevikus	seesütlev* alaleütlev** kaasaütlev	peale peal ees taga	sina tema

Märkus: hallis kirjas on vormid, mille kasutamisprotsent jäi veidi alla 75, *koha funktsioonis,
**adressaadi ja koha funktsioonis

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helle Randoja,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Pooleteise- kuni kolmeaastaste eesti laste grammatiliste vormide kasutamine vanemate hinnangute alusel“, mille juhendajad on Marika Padrik ja Helen Saareoja, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Helle Randoja

06.01.2022